

MIKAEL AGRICOLAN *l*linen-JOHDOKSET

Pro gradu
Aki Vesterholm

Jyväskylän yliopisto
Kielten laitos
Suomen kieli
Kesäkuu 2013

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Aki Vesterholm	
Työn nimi – Title Mikael Agricolan <i>llinen</i> -johdokset	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 60 sivua liitteineen
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielma käsittelee Mikael Agricolan <i>llinen</i>-johdoksia (<i>llinen</i>-johdos muodostuu tyypillisesti yksiköllisestä genetiivivartalosta, esim. <i>taivaa-</i> > <i>taivaallinen</i>), jotka ovat olleet suosittu johdos-tyyppi koko kirjasuomen ajan. Tutkielmassa pyritään tuomaan esiin Agricolan <i>llinen</i>-johdosten merkitykset, merkitystehtävät ja näiden muutokset nykykieleen asti sekä muodostaminen ja käyttö.</p> <p>Agricolan <i>llinen</i>-johdosten merkityksiä tutkitaan lekseemitasolla ja verrataan niiden kehitystä nykykieleen ottaen huomioon myös muut kirjakielen vaiheet. Noin 180 johdoksesta runsas puolet on säilynyt nykykieleen, mikä vastaa Agricolan koko sanaston säilynyttä määrää, joka on 60 %. Säilynyt sanasto on usein kielen keskeistä sanastoa, kuten uskonnollisen kielen <i>hengellinen</i>, <i>jumalallinen</i>, <i>maallinen</i> ja <i>taivaallinen</i>. Kadonneet johdokset taas ovat pääasiallisesti harvoin Agricolallakin esiintyviä, ja niillä on Agricolallakin usein jokin parempi nykykieleen säilynyt vastine, kuten <i>rakkaallinen</i> ~ <i>rakas</i>, <i>raudallinen</i> ~ <i>rautainen</i>, <i>unellinen</i> ~ <i>unelias</i>.</p> <p><i>llinen</i>-johdosten alkuperäinen merkitystehtävä lienee ollut paikan ilmaiseminen (<i>maallinen</i>, <i>päällinen</i>), mutta jo Agricolalla <i>llinen</i>-johdosten merkitystehtävät ovat todella moninaiset. Paikan lisäksi Agricola ilmaisee niillä mm. aikaa (<i>aamullinen</i>), possessiivisuutta (<i>talollinen</i>, <i>surullinen</i>), olo- ja mielentilaa (<i>irrallinen</i>, <i>surullinen</i>). Samallakin johdoksella voi olla useampia merkityskomponentteja.</p> <p><i>llinen</i>-johdosten monimerkityksisyyden seurauksena Agricola käyttää niitä myös monissa sellaisissa tehtävissä, joissa käytettäisiin nykyään jotakin muunjohtimista johdosta, varsinkin <i>inen</i>-johdoksia, kuten <i>jokapäivällinen</i> ja <i>opettavallinen</i>. Vaikka Agricola muodostaa <i>llinen</i>-johdoksia pääasiallisesti nykykielen mukaisesti yksiköllisestä genetiivivartalosta, on hänellä myös tästä poikkeavia vartaloita, kuten <i>inhimi-llinen</i>, <i>kohtuu-llinen</i> ja <i>viho-llinen</i>. On kuitenkin mielenkiintoista, että tällaiset poikkeavatkin muodot ovat usein säilyneet nykykieleen.</p>	
Asiasanat – Keywords vanha kirjasuomi, johdokset, merkitykset	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa	1
1.2 Aineisto	1
1.3 Mikael Agricolan elämä ja teokset	3
1.4 Tutkimustehtävä	5
2 TEORIA	6
2.1 <i>llinen</i> -johdosten muodostaminen	6
2.2 Merkitys	6
2.3 Käyttö	7
3 MERKITYKSEN KEHITYS AGRICOLASTA NYKYKIELEEN	10
3.1 Merkitys säilynyt samana	10
3.2 Merkitys muuttunut osittain	11
3.3 Merkitys muuttunut huomattavasti	14
3.4 Nykykieleen säilymättömien sanojen merkityksen kehitys	18
3.5 Vain Agricolalla esiintyvien sanojen merkitys	21
4 MERKITYSTEHTÄVÄT	23
4.1 Agricolan merkitystehtävät	23
4.1.1 Paikan ilmaiseminen	23
4.1.2 Ajan ilmaiseminen	26
4.1.3 Possessiivisuuden ilmaiseminen	27
4.1.4 Tilan ilmaiseminen	31
4.1.5 Vertailun ilmaiseminen	32
4.1.6 Kantasanan tarkoitteelle tai tarkoitteen piiriin kuulumisen ilmaiseminen	34
4.2 Agricolan merkitystehtävät suhteessa nykykieleen	35
5 <i>llinen</i> -JOHDOSTEN MUODOSTAMINEN JA KÄYTTÖ	38
5.1 Agricolan ja nykykielen yhtäläisyydet	38
5.2 Agricolan ja nykykielen eriävyydet	39
5.2.1 Kantavartalo ja kantasana	39
5.2.2 <i>llinen</i> -johdin suhteessa muihin johtimiin	42
5.2.3 Substantiivinen käyttö	46
6 PÄÄTÄNTÖ	50
LÄHTEET	54
LIITE 1	56

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Olen koko suomen kielen opiskelijan urani alusta asti ollut kiinnostunut vanhasta kirjasuomesta. Kuitenkin Mikael Agricola on niitä harvoja kiinnekohtia, joita minulla on vanhaan kirjasuomeen ollut jo ennen opiskelijuuttani. Niinpä kun mietin 2009 syksyllä kandidaatintyöni aihetta, päätin tutkia juuri Agricolaa. Varsinaiset tietoni aiheesta olivat kuitenkin varsin vähäiset, joten proseminariohjaajani Jouko Koivisto kehotti minua tiedustelemaan professori Aila Mielikäiseltä, mitä Agricolan kielestä ei ollut vielä tutkittu. Hän antoikin minulle muutaman vaihtoehdon, joista valitsin Mikael Agricolan *llinen*-johdokset. Pro gradu -työni aihetta minun ei juuri tarvinnutkaan enää miettiä, vaan halusin jatkaa saman aiheen parissa.

Agricola on kiinnostanut tutkijoita paitsi henkilönä myös kielensä puolesta (esim. Heininen 2007, Häkkinen – Vaittinen 2007, Salmi 2010, Nummila 2011). *llinen*-johdokset taas ovat askarruttaneet vuosien varrella mm. Sadeniemeä (1946), Rintalaa (1979; 1980) ja Mielikäistä (2009; 2010) varsinkin monikäyttöisyytensä vuoksi. Ne ovat todella monimerkityksisiä ja niiden todellinen käyttö tuntuu pakenevan kielenhuoltajien normeja, mistä syystä onkin mielenkiintoista tutkia, millainen tilanne oli suomen kirjakielen alkusysäyksen aikoihin, 1500-luvulla. Millaisia olivat Agricolan *llinen*-johdokset, ja miten hän niitä käytti?

1.2 Aineisto

Käytän pro gradu -työssäni samaa aineistoa kuin kandidaatintyössäni. Keräsin sen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Kaino-aineistopalvelun ylläpitämällä vanhan kirjasuomen korpuksen hakuohjelmalla (Internet 1). Hain johdoksia hakusanoilla **line**, **lise**, **lisi**, **lisen** ja **list** (asteriski tarkoittaa mitä tahansa merkkiä tai merkkijonoa) ja hakutuloksista saamistani taajuuslistoista keräsin kaikki *llinen*-johdokset. Pyrin näin keräämään mahdollisuuksien mukaan kaikki Agricolalla esiintyvät *llinen*-johdokset. Täysin varma en voi kuitenkaan olla keräämäni sanaston kaikenkattavuudesta, sillä olen myöhemmin törmännyt Agricolalla *llinen*-johdoksiin, jotka eivät löydy millään edellä mainitulla hakusanalla vaan ovat muotoa **liszna**, esimerkiksi *riemuliszna*, tai **lj**, esimerkiksi *Taiualjnen*. Olen sittemmin hakenut siis myös hakusanoilla **lisz** ja **lj**, mutta näillä hakusanoilla löytämäni sanat löytyivät jo aiemmalla keruulla, ja joka tapauksessa kyseiset kirjoitusasut ovat harvinaisia. Lisäksi olen hakenut muutamia taajaan esiintyviä *llinen*-johdoksia (esim. hakusa-

noilla *armol**, *hirmul**, *lihal**) löytääkseni poikkeavia kirjoitusasuja. Tuon tämän esille siksi, että on mahdollisesti vielä joitakin johdoksia, joita en ole löytänyt niiden poikkeuksellisen kirjoitusasun takia. En voi kuitenkaan hakea Kainosta liian yksinkertaisilla hakusanoilla kuten **li**, **lin** tai **lis**, sillä niidenmuotoisia sanoja on liikaa, jotta hakukone suostuisi antamaan hakutulosta.

Aineisto käsittää siis kuitenkin ainakin lähes kaikki Mikael Agricolan *llinen*-johdokset. Kaikkien johdosten keräämistä satunnaisotannan sijasta puoltaa mm. se, että tutkin sanaston säilymistä ja muutosta, joten yksittäisilläkin lekseemeillä on merkitystä. Lisäksi niin Agricolan kuin nykykiehenkin *llinen*-johdosten merkitysryhmäjako on niin monimuotoinen ja eräät tutkimuksen kannalta keskeiset merkitysryhmät niin pieniä, että satunnaisotannalla jotkin ryhmät olisivat saattaneet jäädä huomaamatta. Toisaalta näin myös jonkin merkitysryhmän puuttumisesta Agricolalla saadaan lähes täysi varmuus.

Oman laskutapani mukaan Agricolalla on 179 eri *llinen*-johdosta (ks. Liite 1:stä sanalista), mutta tämä on näkökulman valinnasta johtuva tulos. Olen nimittäin lukenut eri lekseemeiksi myös sellaiset johdokset, jotka esiintyvät itsenäisinä perussanoina ja toisaalta yhdyssanojen perusosina (esim. *päivällinen* ja *jokapäivällinen*), koska nykykielessä työnjako on sellainen, että *llinen*-johtimisista perussanoista tehdyt yhdyssanat ovat *inen*-johtimisia silloin, kun yhdyssana on sanaliittokantainen (*aamullinen* ~ *tämänaamuinen* < *tämä aamu*). Näin ollen Agricolan käytäntö on nykykielestä poikkeava ja siksi tärkeää ottaa huomioon. Lisäksi olen laskenut omiksi lekseemeikseen sellaiset johdokset, joilla on sama kantasana mutta eri kantavartalo, jos ne ovat erimerkityksisiä (esim. *vihallinen* ja *vihollinen*). Usein kantavartalon vaihtelu johtuu kuitenkin vain Agricolan ortografian vaihtelusta ilman, että merkitys vaihtelisi. Näissä tapauksissa olen laskenut erimuotoiset sanat yhdeksi lekseemiksi (esim. *vel(k)allinen* ja *vel(v)ollinen*).

Olen selvittänyt johdosten merkityksiä *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* avulla, joka ulottuu kuitenkin vain k:hon asti. Siitä eteenpäin olen selvittänyt merkitykset itse arvioimalla johdoksia niiden kontekstissa ja vertailemalla vastaaviin myöhempien raamatunsuomennosten kohtiin (Internet 2, Internet 3). Varsinkin taajaan esiintyvien sanojen kohdalla tämä oli melko työläs keino, sillä kaikki eri esiintymät oli otettava huomioon, koska samallakin johdoksella voi olla ja usein onkin monia eri merkityksiä. Toisaalta harvoin esiintyville johdoksille oli usein vaikeampi löytää merkitys, koska ne ovat Agricolalla monesti vakiintumattomia tilapäisjohdoksia. Vaikeimmissa tapauksissa käytin apunani myös Lutherin raamatunsaksannosta (Internet 3). Päänvaivaa aiheuttivat etenkin sellaiset harvinaiset johdokset, jotka eivät ole Raamatusta. Tällöin en voinut siis käyttää muita raamatunkäännöksiä apunani.

Agricolan johdosten merkitysjaottelussa olen käyttänyt apunani ennen kaikkea Lauri Hakulisen (2000: 164–167) ja Päivi Rintalan (1980) merkitysjaotteluja. Hakulinen jakaa *llinen*-johdokset muutamaan keskeisimpään merkitysryhmään, Rintalan jaottelu on taas hienosyisempi ja keskitty

vain *llinen*-johtimisiin adjektiiveihin. Olen käyttänyt jaotteluja soveltuvin osin; varsinkaan Rintalan tarkkajakaisuuteen ei ole omassa tutkimuksessani tarvetta, eikä se vastaisikaan yksi yhteen Agricolan merkitysjakoa. Samalla Hakulisen ja Rintalan jaottelut ovat apuna myös vertailtaessa Agricolan merkitysjaottelua nykyiseen jaotteluun.

Agricolan tekstien lähdeviite on hieman normista poikkeava. Viite on seuraavan kaltainen:

[A-II-510-[2Kor-9:7]]

Siinä A viittaa Agricolaan, II *Mikael Agricolan teosten* toiseen osaan, 510 tekstikatkelman järjestyslukuun ja [2Kor-9:7] tiettyyn Raamatun jakeeseen.

Olen päivittänyt Agricolan *llinen*-johdosten ortografiaa nykykielen mukaiseen suuntaan tehden sanoista lukijalle ymmärrettäviä. Samakin sana voi olla Agricolalla monessa eri kirjoitusasussa, joten tällä tavoin kokoaan ne ikään kuin yhteen. Muussa tapauksessa olisi joko valittava jokin kirjoitusasu toista edustavammasi tai esiteltävä ne kaikki; sitä paitsi kaikki sanat eivät edes esiinny nominatiivissa, joten joutuisin joka tapauksessa muokkaamaan niitä obliikvisijoista nominatiiviin. Esimerkiksi *c:n* olen siis muuttanut *k:ksi* ja yksinäisvokaalilla kirjoitetun pitkän vokaalin pitkäksi vokaaliksi (esim. *cohtulinen* > *kohtuullinen*). Toisaalta en ole puuttunut esimerkiksi vokaalin laatuun (esim. *machialinen* > *makiallinen*, ei **makeallinen*; *lustilinen* > *lustillinen*, ei **lystillinen*) tai muihin piirteisiin, jos niiden muuttaminen ei ole ollut ymmärtämisen kannalta tarkoituksenmukaista. En ole myöskään merkinnyt nykykielestä jo kadonneita äänneitä, siis astevaihtelussa esiintyviä spirantteja (*irdhalinen*, *welghalinen* > **irðaalinen*, **velyallinen*). Pitempien esimerkkitekstien kirjoitusasuun en kuitenkaan ole puuttunut.

Lutherin saksannoksen, samoin kuin eri suomalais-ruotsalaisten sanakirjojen (Juslenius, Ganander, Lönnrot), kääntämisessä olen käyttänyt apunani MOT-verkkosanakirjaa (Internet 4).

1.3 Mikael Agricolan elämä ja teokset

Mikael Agricola syntyi Pernajassa n. 1510, joskaan syntymävuodesta ei ole täyttä varmuutta. Hänen kotiseutunsa oli ennen kaikkea ruotsinkielistä, mutta ilmeisesti alueella on ollut myös suomenkielisiä väestöä. Agricolan äidinkielestä on kiistelty, eikä asiaa voitane täysin yksiselitteisesti ratkaista. Kuitenkin alueen ruotsinkielisyys viittaisi vahvasti siihen, että Agricolan äidinkieli oli ruotsi. Toisaalta hänen suomentamistyötään pidetään argumenttina hänen suomenkielisyytensä puolesta. Selvää kuitenkin on, että Agricola osasi niin ruotsia kuin suomeakin syntyperäisen veroisesti. (Häkki-

nen–Vaittinen 2007: 13–23.) Mahdollisesti Agricola olikin kaksikielinen (MAK: 63; ks. myös teoksessa Mikael Agricolan kieli Osmo Ikolan artikkeli Agricolan äidinkieli).

Lapsena Agricola sai opetusta kotiseudullaan, ja n. 1520 hän siirtyi Viipurin kouluun. 1528 hän siirtyi Turkuun ja todennäköisesti 1531 hänet vihittiin papiksi. 1536 Agricola lähti Wittenbergiin yliopistoon, jossa hän ilmeisesti oli henkilökohtaisestikin tekemisissä Martti Lutherin kanssa; ainakin Lutherin postillaan eli saarnakokoelmaan hän oli tutustunut jo aiemmin Suomessa, ja laajemmin Lutherin tuotantoon hän pääsi tutustumaan Saksassa. Saksassa hän myös aloitti Uuden Testamentin suomentamisen. (Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 53–57; Häkkinen–Vaittinen 2007: 13–23.)

1530–40-luvun vaihteessa Agricola palasi Turkuun ja ryhtyi katedraalikoulun koulumestariksi (Häkkinen–Vaittinen 2007: 13–14). 1540-luvun mittaan Agricola aloitti laajan julkaisutoimintansa. *Abckiria* painettiin n. 1543, *Rucouskiria Bibliasta* 1544, *Se Wsi Testamenti* 1548, *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan menoista* sekä *Se meiden Herran Iesusen Christusen Pina* 1549, *Dauidin Psaltari* sekä *Weisut ia Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut* 1551 ja *Ne Prophetat. Haggaj. SacharJa. Maleachi.* 1552. *Uutta Testamenttia* kääntäessään hän on käyttänyt apunaan ainakin kreikankielistä alkuteosta, Lutherin saksannosta, Erasmus Rotterdamilaisen latinankielistä käännöstä ja vuoden 1526 ruotsinkielistä *Uutta Testamenttia*. (Häkkinen 1994: 79–86, 520.)

1554 Agricola nimitettiin Turun piispaksi, joskin hän oli hoitanut piispalle kuuluvia tehtäviä jo vuodesta 1550 piispa Martinus Skytten kuoltua. 1557 Agricola oli Suomen edustajana Kustaa Vaasan Moskovaan lähettämässä rauhanvaltuuskunnassa. Paluumatkalla 9. huhtikuuta Agricola kuoli. (Häkkinen–Vaittinen 2007: 15–16.)

Agricola eli eri puolilla Suomea, joten hän joutui tekemisiin myös eri murteiden kanssa. Hänen kotiseudullaan puhuttiin ruotsin lisäksi kaakkoishämäläistä murretta, Viipurissa hän taas kohtasi karjalaismurteita, joskin on huomattava, että Viipurissa oli paljon ruotsin- ja saksankielisiä ja että kaupunki otti muuta kaakkoismurteiden aluetta enemmän vastaan läntisiä vaikutteita. Turussa puhuttiin taas lounaismurteita. Lounais- ja yleisemmin länsimurteille perustuukin Agricolan kirjakieli. (Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 277–292.)

On viitteitä siitä, että jo ennen Agricolan teoksia oli suomeksi kirjoitettu ainakin lyhyitä uskonnollisia tekstejä. Vanhimmat nykyaikaan säilyneet suomenkieliset tekstit ovat kuitenkin Agricolan aikaisia, esimerkiksi ns. Westhin koodeksin vanhin osa on ajoitettu 1540-luvun alkuun. Näin ollen ei juuri ole kirjallisia todisteita Agricolaa edeltäneestä suomen kirjakielestä. Selvää kuitenkin on, että esimerkiksi keskeinen kirkollinen sanasto on ollut olemassa suomeksi jo ennen Agricolaa. Toisaalta on myös selvää, että Agricola on suomennostyössään joutunut myös itse melkoisesti kehittämään uutta sanastoa, mutta se, mitä hän on ottanut jo olemassaolevasta kielestä ja mitä itse kehittänyt, ei ole yksiselitteistä. (Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 128–133.)

Arviot Agricolan sanaston määrästä vaihtelevat n. 6000:sta (Rapola 1962: 80) 8500:an (MAK:

207), joista jälkimmäinen lienee lähempänä totuutta, sillä se perustuu VKS:n ensimmäiseen osaan, jota ei ollut vielä Rapolalla käytettävissä. Tästä sanastosta on säilynyt nykysuomeen noin 60 %, mutta tämä osa on nimenomaan kielen keskeistä sanastoa (MAK: 210).

Agricola perusti ortografiansa ja lauserakenteensa usein vieraille vaikutteille, vaikka tosin lauserakenteen paikoittaiseen vierasperäisyyteen vaikutti käännettävän tekstin pyhyys, jolloin sen muokkaamisen kynnyks oli korkea. Jo vuoden 1642 *Bibliassa* on Agricolan ortografiaa ja kielen rakennetta paranneltu ja kehitetty lähemmäs nykyistä muotoaan (Häkkinen 1994: 86). Mikael Agricolan teokset ovat kuitenkin ensimmäisiä suomeksi julkaistuja kirjoja, joten maine suomen kirjakielen isänä on perusteltu. Vasta kirjallisen kielen syntyminen mahdollisti suomalaisen yleiskielen syntymisen, varsinkin kun raamatullista tekstiä näin luettiin ympäri Suomea samasta lähteestä. Tietenkin varsinainen suomen yleiskieli syntyi paljon myöhemmin, seuraavien vuosisatojen raamatunkäännösten ja oikeastaan vasta 1800-luvun tietoisien kehittelyn ansiosta. Agricola kuitenkin laittoi tämän kehityksen alulle. (Häkkinen–Vaittinen 2007: 18–23; Tarkiainen–Tarkiainen 1985: 277–292.)

1.4 Tutkimustehtävä

Tutkin Agricolan *llinen*-johdosten säilyvyyttä ja niiden merkityksen kehitystä lekseemien tasolla luvussa 3. Käsittelen siis sitä, mitkä sanat ovat säilyneet nykykieleen tai johonkin muuhun kirjasuomen vaiheeseen tai esiintyvätkö sanat vain Agricolalla. Lisäksi tarkastelen, miten sanojen merkitykset ovat ajan myötä muuttuneet. Käsittelen Agricolan *llinen*-johdosten yleisempiä merkitystehtäviä, kuten paikan ja ajan ilmaisemista, ja näiden eri merkitystehtävien suhdetta nykykielen merkityskirjoon luvussa 4. Luvussa 5 taas tutkin Agricolan *llinen*-johdosten muodostamista ja käyttöä ja niiden suhdetta nykykieleen ennen kaikkea erojen kannalta, sillä yhtäläisyydet tulevat aiemmissä luvuissa jo esille. Työssäni pyrin siis tuomaan esiin Agricolan *llinen*-johdosten merkitykset, muodostumisen ja tehtävät.

En ole laajemmin problematisoinut johtamisen käsitettä. Käsittelen siis johdosta pääasiallisesti niin, että on kantasana ja siitä johdettu uusi sana (esim. *aamu* > *aamullinen*). Sinänsä tutkimukseni kannalta ei ole kovin olennaista, onko sana suoranaisesti johdettu vai muodostettu esimerkiksi mallin mukaan. Joissakin yhteyksissä otan kuitenkin huomioon johdoksen korrelaation johonkin muuhun sitä lähellä olevaan sanaan, joka ei kuitenkaan ole sen muodollinen kantasana (esim. *otollinen* < *ottaa* ~ *otto*; *hajallinen* < *hajallaan* ~ **haja*) esimerkiksi lähemmän semanttisen yhteyden vuoksi tai siksi, ettei muodollinen kantasana ole kielessä aidosti esiintyvä sana.

2 TEORIA

2.1 *llinen*-johdosten muodostaminen

llinen-johdin on suomen yleisimpiä nominiinjohdoksia. Se on ennen kaikkea adjektiivijohdin (*maallinen, aamullinen, kädellinen, hengellinen*), mutta sillä voidaan johtaa myös substantiiveja (*päivällinen, kourallinen*), jotka on paikoitellen tulkittava adjektiivien substantiivistumiksi (esim. sana *illallinen*: adj. *Söimme illallisen aterian* > subst. *Söimme illallisen*). (Hakulinen 2000: 164–166.) Tyypillisesti *llinen*-johdokset ovat substantiivikantaisia, joskin myös adjektiivikanta on mahdollinen (Rintala 1980: 212). *llinen*-johdin koostuu adessiivin päätteestä *-lla* ja *inen*-johtimesta (Hakulinen 2000: 166), joskin johtimen *l*-aineksen voi katsoa tulevan laajemmin ulkopaikallissijoista (Vesikansa 1978: 73). Johdin liittyy yleensä kantasansa yksikölliseen genetiivivartaloon (ISK § 276, Hakulinen: 166), kuten *taivaa* > *taivaallinen*, mutta poikkeuksiakin on. Johdin on voinut liittyä myös monikkovartaloon, kuten sanoissa *vanhoillinen* ja *velvollinen* (tässä monikon *i* on tosin kadonnut, minkä lisäksi kantasassaan on tapahtunut jo kielestä kadonnutta *k : v* -astevaihtelua) (Hakulinen 2000: 166–167), tai muuten poikkeukselliseen vartaloon, kuten *oikeellinen* (genetiivivartalo *oikea*-) tai *kohtuullinen* (genetiivivartalo *kohtuude*-) (ISK §276). Normista poikkeava kantavartalo on tavallaan myös joissakin sellaisissa johdoksissa, jotka esimerkiksi Päivi Rintala (1980: 309) tulkitsee verbikantaisiksi ja joissa johdin ei liity suoraan verbivartaloon vaan johonkin välittävänä muotona toimivaan substantiivijohdokseen (*kiittää* > *kiitto** > *kiitollinen*, *pettää* > *petto** > *petollinen*). Muodollisesti nämä kantavartalot ovat norminmukaisia, poikkeuksellisen niistä tekee se, etteivät ne ole aidosti kielessä esiintyviä sanoja. Tällaisissa tapauksissa juuri muodollisten kantasanojen puuttuminen kielestä tukee tulkintaa verbikantaiseksi, mutta tällöin kantaisuus on ymmärrettävä merkityskorrelaationa, ei morfologisena kantana. *llinen*-johdoksen tulkitseminen verbikantaiseksi ei kuitenkaan edellytä sitä, etteikö muodollinen kantasana olisi kielessä esiintyvä sana (esim. *otollinen* < *ottaa* ~ *otto*).

2.2 Merkitys

llinen-johdoksen alkuperäinen merkitys lienee lokaalinen (*maallinen, merellinen*) (Hakulinen 2000: 166), mihin viittaa jo ulkopaikallissijoista peräisin oleva *l*-aines. Juuri paikkaa ilmaisevina *llinen*-johdokset voikin tulkita oikeastaan ulkopaikallissijaisesta adverbisarjasta *inen*-johtimella johdetuksi (esim. *päällä, päältä, päälle* > *päällinen*), koska merkitykseltään ne ovat lähempänä sitä kuin varsi-

naista *llinen*-johdinta edeltävää kantasanaa (Rintala 1980: 215–216).

Kuitenkin *llinen*-johdoksen merkityskirjo on ollut todella moninainen koko kirjasuomen ajan, siis jo Agricolalla. Hakulinen jakaa *llinen*-johdokset muutamaa eri merkityskategoriaan (2000: 164–167): Lokaalisen merkityksen lisäksi hän mainitsee *llinen*-johtimisista adjektiiveista aikaa osoittavan (*aamullinen, keväällinen*), possessiivisen (*aseellinen, onnellinen*) ja abstraktisen (*aatteellinen, hengellinen*) merkityksen. Substantiiveista hän mainitsee vastaavan muotoisiin adjektiiveihin läheisesti liittyvät substantiivit, joita voi usein pitää adjektiivien substantiivistumina (*ehtoollinen, talollinen*), ja tilavuusmitan täyttä osoittavat substantiivit (*hyppysellinen, lusikallinen*).

llinen-johdosten merkitykset voi jakaa kuitenkin myös huomattavasti moninaisemmin, kuten Päivi Rintala on tehnyt (1980: 212 - 229, 302 - 318). Substantiiveja hän ei kirjoituksessaan käsittele vaan jakaa adjektiivit jo aiemmin mainittujen Hakulisen antamien merkitysten lisäksi mm. seuraaviin kategorioihin:

- 1) Kantasanan tarkoitteelle, tarkoitteeseen tai tarkoitteen piiriin kuulumista ilmaisevat johdokset: *herttuallinen, laadullinen, porvarillinen, sielullinen*
- 2) Tilaa ilmaisevat johdokset: *erillinen, hämillinen, monikollinen*
- 3) Tapaa ilmaisevat johdokset: *säntillinen, täsmällinen*
- 4) Välinettä ilmaisevat johdokset: *kirjeellinen, ruumiillinen, suullinen*
- 5) Vertailua ilmaisevat johdokset: *isällinen, lapsellinen, helvetillinen, veistoksellinen*

Lisäksi Rintala tekee muunkinlaista jaottelua mm. erottaen possessiiviset *llinen*-johdokset kantasansa mukaan konkreettiskantaisiin (*kannellinen, hunnullinen*) ja abstraktiskantaisiin (*esteellinen, syyllinen*).

2.3 Käyttö

llinen-johtimella on nykykielessä oma tehtävänsä suhteessa muihin johtimiin. Varsinkin *inen*-johtimen kanssa sillä on monessa kohdin selvä työnjako, vaikka paikoin eri johdokset merkitsevät käytännössä samaa asiaa (esim. *jumalainen ~ jumalallinen, kiireinen ~ kiireellinen*; tosin on huomattava, että johdokset saattavat silti hakeutua eri yhteyksiin, esim. *kiireinen* viittaa enemmän ihmiseen, *kiireellinen* taas asiaan). On tosin huomattava, ettei eri johdinten työnjako ole välttämättä aina ns. luonnollisen kehityksen vaan mahdollisesti tietoisien kielenhuollon ja -ohjailun tulosta, kuten aikaa ilmaisevien *llinen*- ja *inen*-johdosten työnjako, jonka mukaan *inen*-johdoksella ilmaistaan yleensä ajankohdalle ominaista, *llinen*-johdoksella lähintä edellistä yksittäistä ajankohtaa (esim. Vesikansa

1978: 74 mainitsee tämän työnjaon). Aidossa kielenkäytössä *llinen*-johtimen funktiossa näyttää kuitenkin usein esiintyvän *inen*-johdin [esim. *aamuinen huoltokatko* (Internet 7), *aamuinen puhelinsoitto* (Internet 8)]. Seuraan tutkielmassani kuitenkin ennen kaikkea kielenhuollon määritelmiä vertaillen Agricolan kieltä nykykieleen.

Vesikansa mainitsee (1978: 74–75) muutamia merkittäviä eroja johdosten funktioissa. Eri johdoksilla voi olla tyyllinen ero (neutraalit *murheellinen*, *rauhallinen* ~ ylätyyliset *murheinen*, *rauhainen*). Toisaalta nimenomaan *llinen*-johdoksella voi olla ylätyylinen tai arkaainen sävy verrattuna samakantaiseen *kAs*-johdokseen (*iällinen* ~ *iäkäs*, *voimallinen* ~ *voimakas*), mikä johtuu pitkälti siitä, että vanha kirjasuomi suosi länsimurteisia *llinen*-johdoksia ja vasta myöhemmässä kirjakielessä yleistyivät itämurteiset *kAs*-johdokset (Hakulinen 2000: 166). On toisaalta havaittavissa myös arkaisten muotojen uudenlaista käyttöä: *Miten iällinen kehittyminen vaikuttaa oppilaiden näkemyksiin taiteesta?* Tässä *iällinen* on siis merkityksessä 'ikään liittyvä, iän mukainen'. (Mielikäinen 2009.) Sanaa ei kuitenkaan ole otettu vanhasta kielestä, vaan se on todennäköisesti johdettu *ikä*-sanasta uudelleen uudenlaista käyttöä varten.

-inen viittaa kantasansa runsauteen, *-llinen* taas siihen, että kantasanan tarkoitetta on vain yksi (*kivinen tie* ~ *kivellinen rusina*). On kuitenkin huomattava, että *llinen*-johdos voi viitata myös useamman kantasanan tarkoitteen omistamiseen paitsi rajallisesti (*kädellinen*, *jalallinen pöytä*) myös runsaammin (*ruudullinen flanellipaita*) (ISK § 278). Tällöin ei ole kuitenkaan kyse työnjaosta *inen*-johdoksen kanssa. (Vesikansa 1978: 74.)

Samakantaisille *inen*- ja *llinen*-johdoksille on tietyissä tapauksissa kehittynyt oma erityinen, leksikaalistunut merkityseronsa (*henkinen* ~ *hengellinen*, *totinen* ~ *todellinen*), samaten kuin samakantaisilla *kAs*- ja *llinen*-johdoksilla (*muodokas* ~ *muodollinen*, *nimekäs* ~ *nimellinen*) (Vesikansa 1978: 85). Kuten jo edellä mainitsin, aikaa ilmaisevilla johdoksilla on sellainen työnjako, että *inen*-johdos viittaa kantasansa ajankohtaan yleisesti, *llinen*-johdos taas lähimpään edelliseen ajankohtaan (*keväinen* ~ *keväällinen*, *aamuinen* ~ *aamullinen*). Kuitenkin ollessaan yhdyssanan perusosana aikaa ilmaiseva *inen*-johdos on yleensä synonyyminen vastaavan *llinen*-johtimisen perussanan kanssa (*yöllinen tapahtuma* ~ *viimeöinen tapahtuma*). *llinen*-johtiminen yhdysadjektiivi on yleensä johdettu yhdyssanasta, kun taas *inen*-johtimella johdetaan niin yhdyssanoista kuin sanaliitoistakin (*pintavika* > *pintaviallinen*, mutta ei *lyhyt varsi* > **lyhytvarrellinen* vaan *lyhytvartinen*, ja toisaalta *sydänvika* > *sydänvikainen*). Poikkeuksiakin tosin on (*leveä raita* > *leveäraitainen* ~ *leveäraidallinen*). (ISK § 279; Vesikansa 1978: 74.)

Vierasperäisten, yleensä ruotsin *isk*-päätteisten adjektiivien käännösten työnjako oli vielä 1940-luvulla sellainen, että kaksitavuisista *isk*-adjektiiveista tehtiin *llinen*-johtimisia (*lyrisk* > *lyyrillinen*, *teknisk* > *teknillinen*) ja useampitavuisista *inen*-johtimisia (*romantisk* > *romanttinen*, *politisk* > *poliittinen*). Jo tosin tuolloin oli selvästi havaittavissa, että lyhyemmät *inen*-johtimiset muodot

valtaavat alaa, ja jopa suurin osa tuolloin *llinen*-johtimisiksi vakiintuneesta sanastosta kuulostaa nykyään vanhentuneelta (*eepillinen, eetillinen, koomillinen, loogillinen, maagillinen* jne.). Kuitenkin *tyypillinen* (< *typisk*) on säilynyt *llinen*-johtimisena (Leino 2006: 208). (*Sadeniemi 1946: 491–493.*)

llinen-johtimen käyttö on yleistynyt viime vuosikymmeninä. Etenkin julkisessa kielessä sitä käytetään paljon erilaisissa tilapäisiltä vaikuttavissa johdoksissa, jotka olisi usein korvattavissa yksinkertaisemmilla muodoilla, kuten yhdyssanan määräiteosalla (*lääkinnälliset tiedot > lääkintätiedot*) tai genetiiviattribuutilla (*terveydenhuollollinen apu > terveydenhuollon apu*). Toisaalta tällaisilla *llinen*-johtimisilla muodoillakin voi olla sellainen funktio, jota ei voi toteuttaa mainitun kaltaisilla vastineilla. Niillä pyritään ilmaisemaan esimerkiksi neutraaliutta. (Mielikäinen 2009.) Vaarana on kuitenkin viestin väärinymmärtäminen (ks. Rintala 1979).

Voidaan siis sanoa, että *-llinen* on yleisjohdin, jolla ei ole yksiselitteistä merkitystä edes yksittäisen johdoksen eri esiintymissä (esim. *talollinen* voi olla substantiivi tai possessiivinen adjektiivi). Toisaalta se ei myöskään voi tarkoittaa aivan mitä tahansa vaan sillä on monissa yhteyksissä selvä työnjako muiden johtimien kanssa, mitä olen käsitellyt edellä. (Rintala 1980: 311–314.)

3 MERKITYKSEN KEHITYS AGRICOLASTA NYKYKIELEEN

Olen tutkinut Agricolan *llinen*-johdosten säilyvyyttä vertailemalla niitä myöhempiin sanakirjoihin. Käyttämiäni sanakirjoja ovat Daniel Jusleniuksen *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* (1745), Christfried Gananderin *Nytt Finskt Lexicon* (käsikirjoitus valmistunut 1787), Elias Lönnrotin *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja* (1874–1880), *Nykysuomen sanakirja* (ilmestynyt 1951–61) ja *Kielitoimiston sanakirja* (2006). Tutkimuksessani keskeisin on Nykysuomen sanakirja (NS), sillä oleellisinta on nähdä, missä määrin Agricolan sanastoa on säilynyt nykykieleen. Tietenkin on huomattava, että NS:nkin ilmestymisestä on puoli vuosisataa ja sen suunnittelu aloitettiin jo 1920-luvulla, joten se ei täysin vastaa aivan uusinta kieltä. Toisaalta sen käyttöä puoltaa sen laajuus; esimerkiksi uudempi Kielitoimiston sanakirja (KS) on noin puolet sen laajuudesta. (Hakulinen 1999: 149; Internet 5.) NS:a ei ole myöskään pakko seurata orjallisesti, vaan jos on havaittavissa, että sen tiedot ovat vanhentuneita, käytetään vertailevana lähteenä KS:a. Useimmiten näin ei kuitenkaan mielestäni ole *llinen*-johdosten kohdalla, vaan NS:n tiedot vastaavat pitkälti omaa kielitajuani.

Vaikka olen jaotellut johdosten säilymisen viiteen eri alalukuun, ei jaottelua tule silti pitää mitenkään absoluuttisena vaan suuntaa antavana. Jotkin sanat ovat väistämättä rajatapauksia ja voisivat kuulua myös johonkin toiseenkin alalukuun. Vaikka tämä luku siis käsittelee *llinen*-johdoksia lekseemitasolla, osoittaa se myös laajemmin Agricolan *llinen*-johdosten säilyvyyttä varsinkin määrän osalta.

3.1 Merkitys säilynyt samana

Tähän kategoriaan kuuluvat seuraavat sanat: *armollinen, autuaallinen, edellinen, ehtoollinen, haurallinen, hedelmällinen, hekumallinen, herkullinen, häpeällinen, ihmeellinen, inhimillinen, kelvollinen, kuninkaallinen, laillinen, lapsellinen, levollinen, lihallinen, lohdullinen, luonnollinen, luvallinen, maailmallinen, maallinen, miehuullinen, murheellinen, osallinen, otollinen, palkollinen, perheellinen, perillinen, perkeleellinen, petollinen, pilkallinen, pirullinen, profeetallinen, päivällinen, riemullinen, ruumiillinen, suosiollinen, surullinen, sydämellinen, synnillinen, syyllinen, säällinen, taivaallinen, tarpeellinen, terveellinen, täydellinen, vaarallinen, vahingollinen, valheellinen, veljellinen, verollinen, vihollinen, ystävällinen, äidillinen.*

Ne ovat säilyneet kaikilta keskeisiltä merkityskomponenteiltaan muuttumattomina Agricolasta NS:aan. Niiden merkitys ei siis ole juuri laajentunut tai supistunut. On kuitenkin syytä huomauttaa siitä, että *päivällinen* esiintyy Agricolalla ainoastaan merkityksessä 'päiväateria', kun NS:ssa sen

merkitys on lisäksi 'kuluneeseen päivään liittyvä'. Voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että sanalla on myös ajallinen merkityskomponenttinsa, sillä Agricolalla esiintyy myös johdos *jokapäivällinen* 'jokapäiväinen'.

Myös Lönnrotin sanakirjassa ovat kaikki tämän kategorian sanat, Jusleniuksella ja Gananderillakin melkein kaikki. Varsinkin Jusleniuksen puutteet selittynevät siitä, että hänen sanakirjansa oli ensimmäinen laajahko suomen kielen sanakirja (Hakulinen 1999: 136–137). Näin ollen hän ei voinut nojata aiempaan sanakirjatyöhön samalla tavalla kuin hänen jälkeensä tulleet. Jusleniukselta puuttuvat sanat *edellinen*, *pilkallinen*, *pirullinen*, *profeetallinen*, *suosiollinen*, *synnillinen*, *säällinen* ja *valheellinen*, Gananderilta taas *pirullinen*, *profeetallinen*, *suosiollinen* ja *säällinen*. Suurimmassa osassa puutteista sanalle on jokin vastine. *Pirullisen* puuttumisen voi ajatella korvautuvan *perkeleellisellä*, *suosiollisen* sijaan molemmilla on *suotuisa* ja *säällisen* *säädyllyinen*. *Profeetallista* taas on saatettu pitää liian epäsuomalaisena sanana. *Synnillisen* sijaan Jusleniuksella on *syntinen*. Mitään olennaista vastinetta Jusleniuksella ei kuitenkaan ole *pilkalliselle* tai *valheelliselle*, ja varsinkin *edellisen* puuttuminen on erikoista.

3.2 Merkitys muuttunut osittain

Tähän kategoriaan kuuluvat seuraavat sanat: *aamullinen*, *ajallinen*, *hajallinen*, *hengellinen*, *illallinen*, *irallinen*, *irtaallinen*, *isällinen*, *jumalallinen*, *kiitollinen*, *kohtuullinen*, *kristillinen*, *kunniallinen*, *mahdollinen*, *merellinen*, *metsällinen*, *myrkyllinen*, *onnellinen*, *papillinen*, *rauhallinen*, *talollinen*, *turvallinen*, *tuskallinen*, *uskollinen*, *velallinen*, *velvollinen*, *yhteellinen*, *yöllinen*. Näissä sanoissa on tapahtunut selvää merkityksenmuutosta, muttei kuitenkaan niin paljon, ettei nykykielen puhuja ymmärtäisi myös Agricolan merkitystä.

Aamullinen viittaa Agricolalla yleisesti 'aamulla tapahtuvaan' (VKS), kun sen merkitys on NS:ssa 'saman päivän aamuna tehty, käytetty t. esim. nähty'. Nykyvastine Agricolan merkitykselle olisi *aamuinen*. Vastaavasti *illallinen* on Agricolalla 'illalla tapahtuva' (VKS) ja NS:ssa 'edellis-, eilisiltainen' ja sen nykyvastine olisi *iltainen*. Tietysti se merkitsee nykyään myös 'ilta-ateriaa'. *Yöllinen* on hieman erisävyinen; sen merkitys voisi olla 'yölle ominainen; yön, yö-':

ia mös annajisit / ette öö olis minulle hupa ia onnelinen / sinun ketkeis pudhas / sinun
szoijelles **öölisten** piruuen quieduxista irstas / ja rauhalinen [A-I-679]

Ajallinen on niin Agricolalla kuin nykykielessäkin 'maallisen, katoavan' merkityksessä. Agricolalla se on kuitenkin myös merkityksessä 'hetkellinen, lyhytaikainen' (VKS), jota ei NS:ssa ole, ja

Agricolalta taas puuttuu NS:n merkitys 'kronologinen'. *Hajallinen* on VKS:ssa ja NS:ssa muuten samassa merkityksessä, mutta jälkimmäinen määrittelee sen käytön konkreettiseksi, VKS taas kuvalliseksi.

Useimmissa tapauksissa merkityksenmuutos Agricolan ja nykykielen välillä on tarkoittanut sanan tarkoitteen spesifistymistä. *Kristillinen*, *kunniallinen*, *rauhallinen* ja *uskollinen* ovat Agricolalla paitsi nykymerkityksessään myös joissakin tapauksissa selvästi substantiivisia (ks. luku 5.2.3):

Auta ette me / ia caiki **Christiliset** / aijalans sen pyhen Sacramentin / armon cansa / kuluolisesta / ia meiden sijeluna terweydhexi ottaijsim . [A-I-804]

Senteden minun Canssan tapaturmast poiswiedhen Fangiuxehen / ia henen **Cunnialistens** teuty Nelke kerssie / Ja heiden Ychteinen Canssans Jano kersi . [A-III-464-[Jes-5:13]]

Sille he laskeuat kädhense henen **Rauhalistens** päle / ia riuauat henen Lijtonsa . [A-III-289-[Ps-55:21]]

ia kieldeuet Auioskeskun / ia waatiuat Roasta weltemen / iotca Jumala loi nautitta Kijtoxen cansa ninen **Uskolisten** / ia nijllen iotca totudhen ymmerttenyet on . [A-II-580-[1Tim-4:3]]

Kristillisen merkitys on tässä siis 'kristitty' (VKS), *kunniallisen* 'ylimys' (VKS), *rauhallisen* 'ystävä, vihollisen vastakohta' ja *uskollisen* 'uskovainen, uskossa oleva'. Myös *tuskallinen* on Agricolalla substantiivinen merkityksessä 'tuskaa kokeva', eikä sillä ole Agricolalla sen nykyistä merkitystä 'ruumiillista, sielullista tuskaa aiheuttava' (NS):

Ne **Tuskaliset** holhotan / ia ne waiuatut / autetan . [A-III-428-[Ps-145:0]]

Myös *merellistä* ja *metsällistä* voi pitää substantiivisena merkityksessä 'mereneläin' ja 'metsäneläin':

Sille ette caiki Loonot seke Petoim ette Linduin / ia Kermetten ia **Merelisten** / Lakioitetan / ia lakioitut ouat Inhimilisesta Loonosta . [A-II-663-[Jak-3:7]]

Jossa olit caikinaiset nelijalcaiset maa' Eleiemet / ia **Metzeliset** / ia Mateleuaiset / ia Le'deueiset Taiuas alla . [A-II-340-[Ap-10:12]]

Talollisen merkitys ei ole aivan yksiselitteinen. Seuraavassa katkelmassa se ilmeisesti on lähellä nykyistä merkitystä 'tilallinen' (NS):

>Item ios hen tactois Testamenti tedhe waiuasten / kieuhein **talolisten** / Spitalijn / Scholutupijn / Kirkohin ia muihin ychteitzijn tarpesijn . [A-III-030]

Kuitenkin seuraavassa katkelmassa, jossa siis käsitellään sitä, miten nuorten vaimojen tulisi käyt-

täytyä, merkitys ei ole yhtä selvä:

Talooliset / hyuet / heiden Mieste's alamaiset . [A-II-594-[Tit-2:5]]

1776 Bibliassa vastaava kohta on käännetty muotoon ”kotonansa pysyväiset” ja 1938 Raamatussa ”kotinsa hoitajia”. Periaatteessa sanan voisi tulkita myös *talouliseksi* eli *taloudelliseksi* pitkän *o:n* takia; tätä tulkintaa vastaan puhuu kuitenkin se, että Agricola ilmaisee ortografiassaan *oo*:lla yleensä *uo*-diftongia (Rapola 1965: 53) ja kirjoittaa *ou*-diftongin yleensä nykykielen mukaisesti tai pelkääntään lyhyellä *o*:lla. Toki Agricola ilmaisee *u*:ta välillä *o*:lla, mutta tällöin on kyseessä yksinäisvokaa-
li (Rapola 1965 : 51).

Seuraavissakin sanoissa on tapahtunut spesifistymistä. Ne ovat siis Agricolalla nykymerkityksensä lisäksi myös muussa merkityksessä. Seuraavassa listassa ovat Agricolan nykykielestä poikkeavat merkitykset: *hengellinen* 'elävä, elollinen; henkinen' (VKS), *irallinen* ~ *irtaallinen* 'siveetön, paheellinen' (VKS), *isällinen* 'esi-isiltä peritty' (VKS), *jumalallinen* 'hurskas, jumalaapelkäävä' (VKS), *kiitollinen* 'ylistettävä' (VKS), *kohtuullinen* '(siveellisesti) oikea, oikeudenmukainen' (VKS), *mahdollinen* 'arvollinen, kelvollinen', *onnellinen* 'onnekas', *turvallinen* 'luotettava'. NS:ssa annetaan *mahdolliselle* kylläkin myös merkitys 'arvollinen', mutta mielestäni seuraavanlainen käyttö ei vastaa enää nykykieltä:

HERRA / en ole mine **madholinen** ettes tulet minun cattoni ala [A-I-583]

Yhteellinen on erikoinen tapaus. Se on Agricolalla merkityksessä 'yhteinen' mutta myös 'epäpuhdas, saastainen':

Nin sanoi Petari / Eiswingan HERRA / Sille em mine ikenens ole sönyt miteken
Ychteliste / eli Saastaista . [A-II-340-[Ap-10:14]]

Kyseessä saattaa olla käännösvirhe, sillä Lutherin saksannoksessa käytetään sanaa *gemein*, joka tarkoittaa sekä 'yhteistä' että 'alhaista, vastenmielistä'. Vielä 1776 Bibliassa kyseinen sana on kuitenkin käännetty *yhteiseksi*, joten voi olla, että tämä merkitys on vain myöhemmin hävinnyt.

Myrkyllinen ja *papillinen* ovat tämän kategorian ainoat johdokset, joiden käyttöala on Agricolalla nykykieltä selvästi suppeampi. *Myrkyllinen* on vain kuvallisessa merkityksessä:

Jotca heiden Kielens hiouat ninquin Miecän / Jotca ambuuat heiden **myrkyllisille**
sanoilans / ninquin Nolilla . [A-III-299-[Ps-64:4]]

Papillinen taas on vain merkityksessä 'papin, pappis-':

Ja teiden pite minulle yxi **Papilinen** Kuninganwalta oleman [A-III-770-[2Ms-19:6]]

Molemmat tosin esiintyvät harvoin, *myrkyllinen* viisi kertaa ja *papillinen* vain kerran, mikä selittää niiden merkityskirjon kapeuden. Varsinkin *myrkyllinen* on varmasti ollut Agricolan aikana myös konkreettisesti merkityksessä 'myrkyä sisältävä, myrkkypitoinen, myrkyin tavoin vaikuttava' (NS), mutta Agricola ei ole vain tarvinnut sitä. Aina ei olekaan mahdollista varmasti sanoa, onko jonkin lekseimin merkitys muuttunut vai onko kyseessä vain sen poikkeuksellinen käyttö, kuten konkreettisen sanan kuvallinen käyttö.

3.3 Merkitys muuttunut huomattavasti

Tähän kategoriaan kuuluvat seuraavat sanat: *huolellinen, huoneellinen, järjellinen, merkillinen, mielellinen, muodollinen, paavillinen, ra(a)dollinen, rikollinen, tavallinen, todellinen, työllinen, urhoollinen, vaimollinen, viallinen, ylellinen, äänellinen*. Niiden merkitys on muuttunut niin paljon, että ne nykykielen näkökulmasta tulkitaan helposti väärin.

Jotkin johdoksista ovat lähempänä kantasanaansa merkitystä Agricolalla kuin nykykielessä. *Huolellisen* merkitys Agricolalla on 'murheellinen' (VKS) eikä 'tunnollinen' (NS), *tavallisen* taas 'hyvätapainen, siveä' eikä 'tavanomainen, normaali':

HERRA on iuri lesse nijte / ioijlla murhelinen Sydhen on / ja auta nijte ioijlla ombi
holelinen mieli . [A-I-203-[Ps-34:19]]

Ne wa'hat / ette he raitijd olisit / cunnialiset / **taualiset** / teruet Uskosa / Rackaudesa /
Kersimisesä . [A-II-594-[Tit-2:2]]

Huolellisella on siis huolia ja *tavallisella* tapoja. *Mielellisen* ja *urhoollisen* suhde kantasanaansa ei ole välttämättä samalla tavalla nykykielen puhujalle selvä. *Mielellisen* merkitys 'halukas, vapaaehtoinen' Agricolalla liittyy *mieli*-sanana merkitykseen 'halu, tahto':

Ja rukolen sinua / ette sine antexiandasit caiki minun syndini / ioilla mine tenepeiuen /
sinun **mieles** rikoin / [A-0-021]

Caitzecat se Christusen Lauma / ioca teiden Hallusan on / ia piteket waari heneste Ei
waadhitudh / waan **mieleliset** Ei häpielisen Woiton tedhen / waan hyueste **mieleste** /
[A-II-609-[1Pt-5:2]]

Urhoollisen merkitys 'nuori' taas liittyy *urho*-sanana merkitykseen 'nuori mies'. Itse asiassa sillä ni-

menomaan määritetään miestä:

Lapset / Piltist / ia Norudhest / **vrhost** / Miehest / ia Wanhudhest . [A-III-716]

Ne Noricaiset wäsyuet ia nändyuet / Ja ne **vrholliset** Miehet langeuat . [A-III-485-[Jes-40:30]]

Jälkimmäisen esimerkin *vrholliset Miehet* saattaa helposti vaikuttaa nykymerkityksiseltä, mutta se, että myöhemmissä raamatunsuomennoksissa sen sijasta on *nuoret miehet* ja että Lutherin raamatun-saksannoksessa vastaavassa kohdassa on *Jünglinge*, ohjaa tulkintaa merkityksen 'nuori' suuntaan. Lisäksi edellisen esimerkin eri miehen elämänvaiheiden lista asettaa selvästi *urhon nuoruuden* ja *miehen* väliin. *Urhoollinen* tarkoittaa Agricolalla myös 'vahvaa', mitä voineekin pitää tyypillisenä ominaisuutena nimenomaan nuorille miehille.

Huoneellisen merkitys 'taloudenhoitoon liittyvä, taloudellinen' (VKS) liittyy *huone*-sanana merkitykseen 'talo' (VKS). Agricola käyttää sitä kuitenkin kuvallisessa merkityksessä:

Yxi Daudin Psalmi . Teme on iuri **Honelinen** Psalmi / Joca opetapi Kuningat ia Esiuallat / Mingecaltaiset heiden Itze ia mingemotoinen Waldakundain ia se wlcoinen Mailmalinen Hallitus oleman pite / Ja millisille Paluelioilla heiden pite wallitzeman . [A-III-357-[Ps-101:0]]

Huoneellinen laajenee tässä siis tarkoittamaan koko valtakunnan taloudenhoitoa. *Järjellinen* on VKS:ssa merkityksessä 'terveellinen, kuvallisessa merkityksessä'. Agricola antaa reunahuomautuksissa sille itsekkin selityksen:

Ja halatka sen selkien * **ierghielisen** Reeskan ielkin / ninquin ne eskensyndynet Lapsucaiset / Senpäle ette te sen saman cautta yleskaswaisitte . [A-II-603-[1Pt-2:2]]

ierghielisen) se on Hengellinen reeska / quin ombi Euangeliu' / ioca vskolla käsitetän / ia ei Rumilisella taidholla Sille ette sen cautta saastainen reeska tulepi . [A-II-603-reun1]

Merkillinen on Agricolalla merkityksessä 'merkittävä'. NS:ssakin tosin tämä merkitys mainitaan li-säyksellä "vanhentumassa olevaa käyttöä". KS:ssa *merkillinen* onkin enää 'kummallinen', joten tämä vanhentumisprosessi on ohi ja *merkillisen* ja *merkittävän* työnjako on vakiintunut. Vastaavasti *paavillisen* Agricolalla esiintyvä merkitys 'roomalaiskatolinen, paavilainen' esiintyy yhä NS:ssa, mitä voinee pitää vanhentuneena tietona.

Paavillinen esiintyy nykykielessä pikemminkin samankaltaisissa yhteyksissä kuin *kuninkaallinen* [esim. *paavillinen tiedeakatemia* (Internet 6), vrt. *Lontoon kuninkaallinen ooppera* (KS)]. Se voi olla siis merkityksessä 'paavin, paavi-' tai esimerkin tapaisissa sanaliitoissa antamassa instituutiolle prestiisiä. KS ei tosin jostain syystä tällaista käyttöä huomioi vaan antaa vain esimerk-

kilauseen *paavillisempi kuin paavi itse* ja kuvailee tällaista käyttöä leikilliseksi.

Muodollinen on Agricolalla 'kohtuullinen, riittävä', *rikollinen* 'syyllinen, syntinen, pakana' ja *vaimollinen* 'vaimo, nainen':

Auta ette me sen saman paastolla / coctolisella rauinolla / waatteilla / **modholisella** sängylle / waluamisella / ia soueliaksi hywihin töijhin saattetaijsima . [A-I-809]

* Heickoin) Teme cap . puhupi / niste **Rickolisista** heiden Elemesense / ninquin ne / iotca langeuat iwłki syndijn / ia ricoxijn / Ette nijtekin tule kerssie / ia ei pidhe poisheittemen / sihenasti ette he wahwemaxi tuleuat . [A-II-453-[Rom-15:00]]

ia andaman (Ninquin P . Petari sanopi) sen **waimolisen** (quin sen heikoman) käsialaisen / henen cunniansa . [A-III-019-[1Pt-3:7]]

Nykykielessä *muodollinen* on 'muotoa koskeva; muodon, sääntöjen mukainen; etiketin mukainen' (KS), eli se on melko monimerkityksinen, mutta sillä ei nähdäkseen Agricolan merkitystä enää ole. *Rikollisen* merkitys Agricolalla poikkeaa nykyisestä siinä, että se viittaa tavallaan uskonnolliseen rikokseen, syntiin (vrt. *vastanrikollinen* luvussa 3.5). *Vaimollinen* taas on nykykielessä merkitykseltään possessiivinen, esimerkiksi *vaimollinen mies* (NS) on 'mies, jolla on vaimo'. Agricolalla sen voisi yo. esimerkin perusteella tulkita 'naiseksi', sillä esimerkiksi Luther käyttää vastaavassa Raamatun kohdassa sanaa *weiblich* 'nais-, naiset' ja Agricola käyttää itse samassa luvussa myös sanaa *waimo* nimenomaan merkityksessä 'vaimo, aviopuoliso':

SAmamoto / Olcohon **Waimot** heiden Miestens alamaiset / Ette mös ne iotca eiuet wsko Sanan päle / machtaisit **waimoin** menosta / ilman sanata tulla woitetuxi / [A-II-605-[1Pt-3:1]]

Toisaalta myöhemmissä raamatunsuomennoksissa käytetään *vaimollisen* sijasta nimenomaan muotoa *vaimo* ja muutenkin luvussa käsitellään sitä, miten miesten tulisi vaimojaan kohdella, mikä johtaisi *vaimollisen* tulkintaa 'vaimoksi'.

Viallinen on Agricolalla 'syyllinen, syntinen' eli siis *viattoman* vastakohta. Jostain syystä tästä vastakohtaparista on säilynyt Agricolan käyttämässä merkityksessä vain jälkimmäinen. *Syyllinen* on tietysti vallannut *viallisen* oikeudellisen merkityksen, ja *viallinen* taas alkanut merkitä 'epäkuntoisuutta (esim. sähkölaitteissa)', mutta tämä ei selitä, miksi *viaton* voi yhä käyttää *syyttömän* synonyymina. Toki *viatonkin* on puolestaan alkanut tarkoittaa muutakin, esimerkiksi 'harmitonta'.

Työllinen on nykyään KS:n mukaan 'ansiotyössä oleva (työttömän vastakohtana)'. Agricolalla sen merkitys ei ole niin selvä:

Eij tehen wluttu mailman wanhurscaus / eli **tölinen** wlconkullatus / ionga mailman wisaus sanopi oleuan oijkean Jumalan palueluxen . [A-I-831]

Se voisi merkitä 'työllä tehtyä, työllä saavutettua'. Toisaalta se voi olla johdettu myös ruotsin mallin mukaisesti (*verk* 'työ' > *verklig* 'todellinen, varsinainen'), jolloin sen merkitys olisi 'todellinen'. Tämän tulkinnan puolesta puhuu se, että Gananderin sanakirjassa *työllinen* merkitykseksi on annettu 'wärckelig' ja Lönnrotin sanakirjassa 'verklig, faktisk'. Nykykieleen *työllinen* on todennäköisesti johdettu uudelleen, sillä se ei esiinny NS:ssa.

Velallisella ja *velvollisella* (tai oikeastaan Agricolalla *velollinen*) ei ole Agricolalla nykyisenkaltaista merkitysjakoa:

Mutta taas mine todhistan iocaitzelle quin henens ymberinsleickauttapi / Ette hen caiken Lain on **welghalinen** tekemen . [A-II-528-[GI-5:3]]

Nin andacat nyt iocaitzelle mite te **welgholiset** oletta / Ninen Wero / ioille wero tule . [A-II-448-[Rom-13:7]]

ME waijwaset hätendynet Inhimiset / HERRA caikiwaldias Jumala / olema moninaijsten armolisten / hyuein tekoin tedhen / ioijnenga eijke märe / eijke Lucu taidha leutte / sangen corkiasta **welgoliset** sinua ylistemehen / [A-I-502]

Samaa sanaa on siis käytetty niin konkreettisesti kuin kuvallisessakin merkityksessä ja merkitysjako on kehittynyt vasta myöhemmin. Vielä Lönnrotkin antaa sekä *velalliselle* että *velvolliselle* merkityksen 'skyldig', joka siis tarkoittaa sekä 'velallista' että 'velvollista'.

Ylellinen (tai *ylällinen* riippuen siitä, miten Agricolan *ylellisen* tulkitsee) on Agricolalla 'yletön'. Agricolalla *äänellinen* tarkoittaa 'vokaalia' (MAT). *Todellinen* esiintyy vain kerran, eikä sen merkitys ole aivan yksiselitteinen; se rinnastuu kuitenkin *viattomaan*:

Ja >Justitia / se on / Oikeus Coska Hen ne Wighattomat eli **Todheliset** autta / holho / wariele ia wanhurscautta . Quin pyhis Ramatuis vsein homaitan . [A-III-391-[Ps-119:0]]

Se voisi tarkoittaa 'rehellistä', sillä esimerkiksi saksan *wahrhaftig* tarkoittaa sekä 'rehellistä' että 'todellista'. Tämä merkitys sopisi myös esimerkkitekstin kontekstiin.

Ra(a)dollinen tarkoittaa Agricolalla 'viheliäistä, vaivaista, kurjaa' ja määrittää yleensä ihmistä:

Mine olen **Radholinen** ia wäetoin / ette mine nijn poijsnyläitty olen / Mine kerssin sinun hirmuijsuttas / ette mine lähes epeile' [A-I-296-[Ps-88:16]]

Sen kantasana ei kuitenkaan ole *raato* vaan *rata*. Agricolan ortografian epätäydellisyyden takia *radollisen* ensitavussa tulkittiin olevan kaksi *a*:ta, jolloin siitä tuli *raadollinen* ja sen merkitys muuttui. (Hakulinen 2000: 396–397.) *Raato*-kantaiseen tulkintaan on johtanut epäilemättä myös johdoksen monikkovartalaisuus, josta on kaiken lisäksi jo Agricolalla kadonnut monikon *i* paria poikkeusta lukuun ottamatta (vrt. *palkollinen*, *velvollinen*). Lisäksi Agricolallakin kyseinen johdos esiintyy ker-

ran pitkävokaalisena:

Hen autti sen **Raadholisen** ia Kieuhen Oikiutehen / ia hen hyuesti menestyi . Eikö tämä nin ole / Minua oikein tuta / sanopi HERRA ? [A-III-550-[Jer-22:16]]

Lyhytvokaalisena se esiintyy kuitenkin useita kymmeniä kertoja, joten pitkävokaalinen muoto on mahdollisesti vain ladontavirhe tai muu satunnainen poikkeama. Vielä KS:ssakin sen merkitys on 'viheliäinen, vaivainen, kurja' mutta KS:n antama esimerkki (*Raadollinen ja syntinen ihminen*) osoittaa sen esiintyvän lähinnä uskonnollisessa kontekstissa tässä merkityksessä. Sen neutraalimpi nykymerkitys on 'paha, katala' (*Politiikan raadollinen puoli*) (KS). Toisaalta voisi jopa ajatella, että nykykielen *raadollinen* ei ole kovin lähellä edes *raatoa* vaan pikemminkin *raakaa*.

Näin huomattaville merkityksen muutoksille voi olla monta selitystä. Lekseemin merkitys voi muuttua itsenäisesti ikään kuin erillään muusta kielestä. Esimerkiksi *viallinen* on muuttunut Agricolan merkityksestä 'syyllinen' nykykielen 'epäkuntoiseen' siitä huolimatta, että *viaton* merkitsee yhä 'syytöntä'. Toisaalta johdoksen merkitys voi muuttua sen kantasanan tai muun sitä lähellä olevan sanan merkityksen muuttuessa. Esimerkiksi *huolellisen* merkityskehitys Agricolan 'murheellisesta' nykykielen 'tunnolliseen' on mahdollisesti sellaisten lähellä olevien ilmausten kuin *tehdä huolella* seurausta; kantasanan *huoli* 'murhe' merkityshän ei ole juuri muuttunut. On myös mahdollista, että jonkin tämän kategorian johdoksen merkitys on ollut Agricolankin aikaan nykyistä vastaava ja että Agricola on vain käyttänyt kyseistä sanaa poikkeuksellisesti esimerkiksi käännöstekstin vaikutuksesta. Esimerkiksi *työllinen* voisi olla tällainen johdos; se vaikuttaa vahvasti samanmerkityksiseltä kuin ruotsin 'työtä' merkitsevistä *verk*-sanasta johdettu *verklig*. Tosin *työllinen* tuskin on ollut nykyisessä 'työttömän vastakohtana' merkityksessä, mutta se voisi olla epämääräisemmässä kantasanan merkityksen piiriin kuuluvassa merkityksessä 'työhön liittyvä, työhön kuuluva' niin Agricolan aikaan kuin nykykielessäkin. Merkityksen muutos voi johtua myös siitä, miten sana hahmotetaan, kuten *ra(a)-dollisen* tapauksessa. Tässä tapauksessa on tietysti tulkinnanvaraista, voidaanko puhua enää edes samasta sanasta puhumattakaan merkityksen muutoksesta.

3.4 Nykykieleen säilymättömien sanojen merkityksen kehitys

Sellaisiksi sanoiksi, jotka eivät ole säilyneet Agricolalta nykykieleen, olen laskenut paitsi ne, jotka eivät esiinny *Nykysuomen sanakirjassa*, myös ne, jotka NS määrittelee vanhentuneiksi tai muilla vastaavilla määritteillä, jotka osoittavat niiden olevan jo vanhentunutta kieltä. NS:ssa vanhentuneiksi tms. merkityt sanat eivät myöskään esiinny enää *Kielitoimiston sanakirjassa* kahta sanaa lukuun-

ottamatta (*halullinen* ja *voimallinen*), jotka KS määrittelee ylättyylisiksi ja leikillisiksi. Tässä luvussa käsittelen niitä nykykieleen säilymättömiä sanoja, jotka esiintyvät joissakin NS:a edeltävissä sanakirjoissa, ja seuraavassa luvussa sellaisia, jotka esiintyvät vain Agricolalla.

Jo NS:sta puuttuvat seuraavat sanat: *eksyvällinen, epäkelvollinen, eriseurallinen, evankeliollinen~evankeliumillinen, greekillinen, hajullinen, heikollinen, helpollinen, herrallinen, hirmullinen, hukkuvallinen, huorallinen, hyvänhajullinen, härillinen, hävyllinen, ilollinen, janollinen, jokapäivällinen, kaksäänellinen, katoavallinen, kauheallinen, kirollinen, kodollinen, koirallinen, kovasydämillinen, kristinuskollinen, kuolevallinen, kuuntaudillinen, kynällinen, laupiaallinen, lyhyllinen, makiallinen, minullinen, murhallinen, mädällinen, noidallinen, nuhteellinen, nuoruudellinen, näkyvällinen, näyllinen, opettavallinen, pelollinen, pettävällinen, rakkaallinen, raudallinen, riettaallinen, riidallinen, surmallinen, taikuullinen, tosillinen, turhallinen, ulollinen, unellinen, vainollinen, vastaanrikollinen, velhollinen, vieraallinen, vihallinen, yksimielellinen, yksisarvillinen, ylenihmeellinen, ynn-äänellinen, ynnäperillinen*. NS:sta puuttuu myös *työllinen*, mutta se ei kuulu tähän ryhmään, koska se esiintyy KS:ssa.

Seuraavat sanat ovat NS:ssa, mutta ne on merkitty vanhentuneiksi tms.: *ansiollinen, avullinen, halullinen, iällinen, kanssaperillinen, lystillinen, lävillinen, millinen, sillinen, sisällinen, sodallinen, toimellinen, vaivallinen, verellinen, voimallinen, väellinen, ämmällinen*.

Nykykielestä puuttuu siis 80 Agricolan 179 llinen-johdoksesta. NS:ssa esiintyvistä vanhentuneista sanoista kaikki esiintyvät myös varhaisemmissa sanakirjoissa; Gananderilta puuttuu niistä vain *kanssaperillinen* ja Lönnrotilta *sodallinen*. Nykykielessä niille on yleensä jokin samakantainen mutta erijohtiminen vastine. Niiden merkitykset NS:ssa ovat *ansiollinen* 'ansiokas', *avullinen* 'apuna tai auttamassa oleva', *halullinen* 'jolla on halu jhk, halukas', *iällinen* 'iäkäs', *kanssaperillinen* 'perijäkumppani', *lystillinen* 'lystikäs', *lävillinen* 'reiällinen', *millinen* 'millainen', *sillinen* 'sellainen', *sisällinen* 'sisäinen', *sodallinen* 'sotilaallinen', *toimellinen* '1.vanh. raam. viisas; 2. toimelias', *vaivallinen* 'vaivalloinen', *verellinen* 'harv. (eläinten jako v:siin ja verettömiin)', *voimallinen* 'voimakas', *väellinen* 'voimakas', *ämmällinen* 'Kivellä: naismainen, ämmämäinen'.

Näiden merkitykset NS:ssa vastaavat yleensä Agricolan merkitystä, mikä ei ole sinänsä yllättävää, koska vanhentuneina sanoina niiden merkitykset on poimittu vanhemmasta kielestä. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivätkö niiden merkitykset voisi olla Agricolaa myöhemmästä kielestä. Parisa tapauksessa jonkinlainen ero onkin havaittavissa:

Sille että Tömies ombi roghans **ansiolinen** . [A-II-048-[Mt-10:10]]

RIttele HERRA minun Ridholisteni cansa / Sodhi minun **Sodhalisteni** wastan . [A-III-257-[Ps-35:1]]

Hänen pinansa / kiluotuxensa / ia **verelisen** / hiotuxen tädhen . [A-I-863]

Elket andaco wloskieudä teiden Suustan retalisi Puheita / waan mite tarpelinen on paranoxexi iohonga site taruitan / ette se **auwlinen** olis cwltta . [A-II-540-[Ef-4:29]]

Ansiollinen on Agricolalla 'ansaitseva' (VKS), *sodallinen* 'vihollinen' ja *verellinen* 'verinen'. Lisäksi *avullinen* on NS:n antaman merkityksen lisäksi joissakin tapauksissa Agricolalla 'kunnollinen, kelloallinen' (VKS).

Jonkin verran on myös sellaisia Agricolan *llinen*-johtimia, jotka ovat säilyneet myöhempään kirjasuomen vaiheeseen mutteivät esiinny enää NS:ssa. Gananderin sanakirjassa esiintyvät *hajullinen*, *hirmullinen*, *huorallinen*, *laupiaallinen*, *surmallinen*, *vainollinen* ja *vihallinen*. Lönnrotillakin ovat nämä johdokset ja lisäksi *eriseurallinen*, *herrallinen*, *hyvähajullinen*, *hävyllinen*, *ilollinen*, *janollinen*, *kodollinen*, *koirallinen*, *kynällinen*, *nuhteellinen*, *nuoruudellinen*, *pelollinen*, *rakkaallinen*, *raudallinen*, *turhallinen*, *ulollinen*, *unellinen* ja *yksisarvillinen*.

Ne sanat, jotka esiintyvät sekä Gananderilla että Lönnrotilla, ovat säilyneet samanmerkityksisinä Agricolasta heidän sanakirjojihinsa: *hajullinen* 'hajuinen' (VKS), *hirmullinen* 'pelottava, kauhistuttava' (VKS), *huorallinen* 'huoruutta harjoittava, rietas' (VKS), *laupiaallinen* 'armelias, laupea', *surmallinen* 'tappava', *vainollinen* 'vihollinen', *vihallinen* 'vihainen, vihollinen'. Tietenkin sanakirjoissa on myös hienoisia eriävyyksiä Agricolan merkityksiin; Lönnrot antaa esimerkiksi *huoralliselle* myös possessiivisen merkityksen 'som har hora'.

Niillä sanoilla, jotka esiintyvät Lönnrotilla mutteivät Gananderilla, on useammin Agricolasta poikkeava merkitys. Tämä saattaa johtua osin siitä, että Lönnrotin sanakirjassa on paljon keinotekoista sanastoa (Hakulinen 1999: 147). Näin ollen jotkin tietyt niin Agricolalla kuin Lönnrotillakin esiintyvät sanat eivät olisikaan säilyneet Agricolan ajoista 1800-luvulle vaan Lönnrot ja hänen apulaisensa olisivat sepittäneet ne, siis tavallaan luoneet uudestaan, jolloin niiden merkityskin on helposti poikennut Agricolasta.

Herrallinen 'majesteettinen, ylhäinen' (VKS), *hyvähajullinen* 'hyvähajuinen' (VKS), *ilollinen* 'riemuissaan oleva; iloa tuottava' (VKS), *janollinen* 'janoinen' (VKS), *nuhteellinen* 'syyllinen, moitittava' (MAT), *nuoruudellinen* 'nuoruuteen kuuluva, sille ominainen', *rakkaallinen* 'rakas; rakastava', *turhallinen* 'turha', *unellinen* 'unelias, väsynyt' ja *yksisarvillinen* 'yksisarvinen' ovat suurinpiirtein samassa merkityksessä niin Agricolalla kuin Lönnrotillakin. Sen sijaan *eriseurallinen*, *hävyllinen*, *kodollinen*, *koirallinen*, *kynällinen*, *pelollinen*, *raudallinen* ja *ulollinen* ovat osin tai kokonaan eri merkityksessä.

Eriseurallinen on Agricolalla 'harhaoppinen' (VKS), Lönnrot taas antaa sille merkityksen 'ht. parti' (ht. = hörande till). Tämä voi tarkoittaa joko sitä, että *eriseurallinen* on henkilö, joka kuuluu *eriseuraan* 'puolue, laho', tai sitä, että sana *eriseurallinen* vain on jollain tavalla merkityssuhteessa sanaan *eriseura*. *Raudalliselle*, joka on Agricolalla 'rautainen, raudasta valmistettu', Lönnrot antaa

nimittäin merkityksen 'ht. jern', eli 'kuuluu rautaan'. *Hävyllyinen* on Agricolalla 'säädyllyinen, siivo' (VKS), Lönnrotilla 'som blyges', eli 'joka häpeää'. *Kodollinen* on Agricolalla 'oman maan asukkaista' (VKS), Lönnrotilla 'som äger hem, huslig', eli 'joka omistaa kodin; koti-, kotitalous-'. *Ul(k)ollinen* on Agricolalla 'ulkopuolinen, vieras, muukalainen', Lönnrotilla 'ulkotautinen' ja 'kylig, fuktig, råkall', eli 'viileä, kostea, kolea'.

Agricolalla *kynällinen* on 'sulallinen, siivekäs' (VKS) ja *pelollinen* 'pelottava'. Lönnrotilla ne ovat paitsi tässä merkityksessä myös *kynällinen* 'försedd med penna', eli 'kynällä varustettu' (tämä voi tarkoittaa niin kirjoitusvälinettä kuin sulkaakin), ja *pelollinen* 'rädd', eli 'pelokas'.

Koirallinen taas on Agricolalla 'paha, katala' (VKS), kun Lönnrot vain viittaa *koirallisen* kohdalla *koira*-hakusanaan, jolle hän antaa merkitykset '1: s. hund, hane; 2: oren, profan', eli '1: koira, koiras, uros; 2: epäpuhdas, profaani'. Ei voida siis yksiselitteisesti sanoa, mikä Lönnrotin merkitys *koiralliselle* on. Se on vain jonkinlaisessa merkityssuhteessa kantasanaan. *Koirallinen* saattaakin kuulua pikemminkin Lönnrotin sanakirjan seipitettyihin kuin kielessä aidosti esiintyviin sanoihin.

3.5 Vain Agricolalla esiintyvien sanojen merkitys

Agricolalla on myös melko paljon sellaisia sanoja, jotka esiintyvät vain hänellä: *eksyvällinen* 'eksyksissä harhaileva' (VKS), *epäkelvöllinen* 'kelvoton' (VKS), *evankeliollinen* 'evankeliumin sisältävä, evankeliumin mukainen' (VKS), *greekillinen* 'kreikankielinen' (VKS), *heikollinen* 'heikko' (VKS), *helpollinen* 'helppo' (VKS), *hukkuvallinen* 'katoava' (VKS), *härillinen* 'vauhkoontunut, kiimainen' (VKS), *jokapäivällinen* 'jokapäiväinen' (VKS), *kaksäänellinen* 'kahden vokaalin yhtymä' (MAT), *katoavallinen* 'pysymätön, häviävä, kuolevainen' (VKS), *kauheallinen* 'kauhea' (VKS), *kirollinen* 'kiroileva, sadatteleva' (VKS), *kovasydämellinen* 'sydämetön, armoton, paatunut' (VKS), *kristinuskollinen* 'Kristukseen uskova, kristinuskoa tunnustava, kristitty' (VKS), *kuolemallinen* 'kuolevainen, katoava' (VKS), *kuolevallinen* 'kuolevainen, katoavainen' (VKS), *kuuntaudillinen* 'kuunvaihetautia (epilepsian tapainen sairaus) sairastava' (VKS), *lyhyllinen* 'lyhyt', *makiallinen* 'suloinen' (MAT), *minullinen* '? minun kaltaiseni, minulle kuuluvat, minun omani', *murhallinen* 'murhanhimoinen', *mädällinen* 'mätä (kuvallisessa merkityksessä)', *noidallinen* 'noidalle ominainen, noidan-', *näkyvällinen* 'näkyvä, näkyvällinen', *näyllinen* 'näkyväinen', *opettavallinen* 'opettava, opettavainen', *pettävällinen* 'petollinen', *riettaallinen* 'rietas, sopimaton, syntinen', *riidallinen* 'riidanhaluinen, riitakumppani', *taikuullinen* 'taikauskoinen', *tosillinen* 'tosi, todellinen', *vastaanrikollinen* 'vastaan rikko-va', *velhollinen* 'velho, noita', *vieraallinen* 'vieras, muukalainen', *yksimielellinen* 'yksimielinen, ylen-ihmeellinen' 'ihmeellinen', *ynn-äänellinen* 'konsonantti' (MAT), *ynnäperillinen* 'perillinen, perijä-

kumppani'.

Suurin osa näistä johdoksista esiintyy vain kerran tai kahdesti, yleisimmätkin vain neljä kertaa. Yleensä niillä on jo Agricolallakin jokin muujohtiminen tai johtimeton vastine, kuten *jokapäiväinen* ~ *jokapäivällinen* tai *heikollinen* ~ *heikko*. Varsinkin adjektiivikantaiset johdotukset ovat yleisiä tässä kategoriassa, mikä selittyy siitä, että ne ovat yleensä synonyymisia kantasanansa kanssa (*epäkelvöllinen* ~ *epäkelpo*, *heikollinen* ~ *heikko*, *helpollinen* ~ *helppo*, *kauheallinen* ~ *kauhea*, *lyhyllinen* ~ *lyhyt*, *makiallinen* ~ *makia* kuvallisessa merkityksessä, *mädällinen* ~ *mätä* kuvallisessa merkityksessä, *riettaallinen* ~ *rietas*, *vieraallinen* ~ *vieras*). Myös vA-partisiipeista johdetut *llinen*-johdotukset ovat yleisiä vain Agricolalla esiintyvissä sanoissa (*eksyvällinen*, *hukkuvällinen*, *katoavallinen*, *kuolevällinen*, *näkyvällinen*, *opettavallinen*, *pettävällinen*) ja nykyään vA-partisiipeista johdetaan vain *inen*-johtimella. Myös monet tämän kategorian yhdyssanoista korvattaisiin nykykielessä *inen*-johtimella (*jokapäivällinen*, *kovasydämellinen*, *kristinuskollinen* ja *yksimielellinen*). Käsittelen näitä asioita laajemmin luvussa 5.2.

Edellä esitellyt seikat selittävätkin valtaosaltaan sen, miksi tietyt Agricolan johdotukset eivät ole säilyneet myöhempään kieleen. Lisäksi Agricolalla on joitakin yksittäisiä syystä tai toisesta säilymättömiä sanoja, joiden katoamiselle ei ole löydettävissä mitään erityisempää, lekseemiä laajempaa selitystä, siis sellaista, josta olisi havaittavissa systemaattinen muutos, kuten vA-partisiippien muuttuminen *llinen*-johtimisista *inen*-johtimisiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi Agricolan kieliopilliset termit *kaksäänellinen* 'kahden vokaalin yhtymä' ja *ynn-äänellinen* 'konsonantti'. Agricolalla on myös nykysanakirjoissakin esiintyvä *äänellinen* 'vokaali', joskin sen merkitys on täysin muuttunut. Nämä tavallaan vertautuvat tiettyihin myöhemmän kielen hyvin vähäistä suosiota osakseen saaneisiin kieliopillisten termien suomennoksiin, kuten *nimentö* 'nominatiivi', *omanto* 'genetiivi' tai *osanto* 'partiivi' (Leino 2006: 53–56). Ainakin nykykatsannossa ne voivat siis vaikuttaa keinotekoisilta. Tietysti ylipäätään tiedettä tehtiin Agricolan aikaan ja vielä pitkään sen jälkeenkin muilla kuin suomen kielellä, mistä syystä suomenkielisille kielitieteellisille termeille ei ollut tarvetta.

4 MERKITYSTEHTÄVÄT

4.1 Agricolan merkitystehtävät

Agricolan *llinen*-johdoksilla on monia merkitystehtäviä. En kuitenkaan käsittele sellaisia harvinaisia merkitysryhmiä, joita edustaa vain yksi tai kaksi harvoin esiintyvää johdosta, jos tällaista merkitystä ei ole nykykielessä. Tällaisia ovat esimerkiksi kieltä ilmaiseva *greekillinen* 'kreikankielinen' ja kantasanan runsautta ilmaisevat *raudallinen* 'rautainen, raudasta tehty' ja *verellinen* 'verinen, verestä koostuva' (ks. jälkimmäisestä kuitenkin 5.2.2). Toisaalta en ole myöskään jakanut omaksi merkitysryhmäkseen abstraktisia *llinen*-johdoksia, sillä suurin osa Agricolan *llinen*-johdoksista on abstrakteja ja jokin muu merkitys on aina abstraktiuteen nähden ensisijainen. Sen sijaan käsittelen abstraktiutta muiden merkitysryhmien käsittelyn ohessa silloin, kun se on olennaista.

4.1.1 Paikan ilmaiseminen

Vaikka *llinen*-johdokset voivat ilmaista paikkaa, niiden merkitys on harvoin ensisijaisesti lokaalinen. Johdoksen alkuperäinen merkitys oli kylläkin oletettavasti tämä, mutta sittemmin sen merkitystehtävät ovat muuttuneet (Hakulinen 2000: 164–166). Agricolallakin on joitakin tähän merkitysryhmään kuuluvia johdoksia. Ollakseen lokaalinen johdoksen on noudatettava Päivi Rintalan (1980: 215) kaavaa

x joka on y:ssä -> y:llinen x,

eli esimerkiksi ruumis, joka on taivaassa -> taivaallinen ruumis (*Taiualiset Rumijt* [A-II-490-[1Kor-15:40]]). Kaavaa on kuitenkin tarkennettava siten, että sen alkuosa voi olla myös joissakin tapauksissa "x, joka on y:llä".

Agricolan paikkaa osoittavat *llinen*-johdokset ovat *edellinen*, *maailmallinen*, *maallinen*, *merellinen*, *metsällinen*, *sisällinen*, *taivaallinen*, *ulkollinen* ja tietyin varauksin myös *talollinen*. *Edellistä* lukuun ottamatta ne eivät ole kuitenkaan pelkästään paikkaa osoittavia, vaan niillä on myös muita merkityksiä. *Maailmallisen*, *maallisen* ja *taivaallisen* lokaaliset merkitykset ovat 'maailmassa, maassa ja taivaassa oleva, sijaitseva'. Niiden lokaalisuus voidaan ymmärtää konkreettisesti mutta myös abstraktimmin 'tämänpuoleisessa ja tuonpuoleisessa olevaksi'. *Maailmallisen* ja *maallisen* merkitykset ovat keskenään lähes identtiset ja toisaalta vastakohtaiset *taivaalliselle*. Näiden kolmen johdoksen ensisijainen merkitys on abstrakti ja uskonnollinen: *maailmallisen* ja *maallisen* tällaisia

merkityksiä ovat 'lihallinen, aineellinen, ruumiillinen; syntinen, katoavainen', *taivaallisen* taas 'ian-kaikkinen, jumalallinen'. Seuraavissa esimerkeissä lokaalisuus on kuitenkin poikkeuksellisen vahvasti esillä:

Se ensimeinen Inhiminen ombi maasta ia **maalinen** / Se toinen Inhiminen ombi itze HERRA Taiuasta . [A-II-491-[1Kor-15:47]]

Taiuassa) Sille se Christusen Waldakunda ei ole **Mailmaline'** waldakunda / waan **Taiualinen** ia Piluis se on / ei Maa' päle [A-III-340-reun2]

Koska ensimmäisen esimerkin ihminen on *maasta*, tuntuu *maalinen* viittaavan nimenomaan maassa, tämänpuoleisessa olemiseen. Vastaavasti toisessa esimerkissä *Christusen Waldakunda* on *Taiualinen ia Piluis* ja *Mailmaline'* waldakunda on *Maa' päle*. Taivaallisen rinnastaminen pilvissä ja maailmallisen maan päällä olemiseen viittaa vahvasti siihen, että Agricolan johdoksilla on lokaalinen merkitys, vaikkakin niissä on myös selvä abstraktimpi puolensa. Tosin on huomattava, että itse kantasanatkin voidaan tulkita tässä abstrakteiksi (*maa* ja *maailma* 'tämänpuoleinen', *taivas* 'tuonpuoleinen').

Merellinen ja *metsällinen* viittaavat eläimiin, ja niitä voi pitää substantiiveina 'mereneläin' ja 'metsäneläin', ja ne onkin 1900-luvun raamatunkäännöksissä korvattu juuri tällaisilla vastineilla. Niitä voi kuitenkin pitää myös adjektiiveina, jolloin niiden merkitykset ovat 'meressä ja metsässä oleva, elävä', ja tällöin ne ilmaisevat paikkaa, kuten seuraavissa esimerkeissä:

Sille ette caiki Loonot seke Peto in ette Linduin / ia Kermetten ia **Merelisten** / Lakioitetan / ia lakioitut ouat Inhimilisesta Loonosta . [A-II-663-[Jak-3:7]]

Jossa olit caikinaiset nelijalcaiset maa' Eleiemet / ia **Metzeliset** / ia Mateleuaiset / ia Le'deueiset Taiuas alla . [A-II-340-[Ap-10:12]]

Merellisen ja *metsällisen* tavoin myös *talollista* voi pitää sekä substantiivina että adjektiivina:

>Item ios hen tactois Testamenti tedhe waiuasten / kieuhein **talolisten** / Spitalijn / Scholutupijn / Kirkohin ia muihin ychteitzijn tarpesijn . [A-III-030]

Substantiivina se merkitsisi 'talon omistajaa', adjektiivina taas 'talossa asuvaa'. Johdoksen substantiivisen merkityksen voisi tulkita myös possessiiviseksi adjektiiviksi (ks. 4.1.3). Kyseessä saattaa olla myös yhdyssana *köyhäintalollinen*, jolloin sen merkitys olisi 'köyhäintalossa asuva'. VKS ei kuitenkaan tunne tällaista sanaa, joten sitä on todennäköisesti pidettävä itsenäisenä perussanana. *Ulkollinen* merkityksessä 'vieras, muukalainen' on melko yksiselitteisen substantiivinen, mutta sekin on *ulko*-kantansa takia selvästi lokaalinen:

Senteden piteket minun Säätyni ia Oikiuteni / ia elket ycteken neiste Cauhistoixa tehkö / taica ne Codholiset eli **wlcoliset** teiden seassan . [A-III-777-[3Ms-18:26]]

Selvästi lokaalisempi se on seuraavassa esimerkissä, jota Agricola itsekin vielä reunahuomautuksissa tarkemmin selittää:

Coska hen nyt Phariseusilde kysyttin / Coska Jumala' Walda ku'da olis tuleua / wastasi hen heille ia sano / Ei Jumala' Waldaku'da tule * **wlkolisen** menon cansa / eike he mös sano / Catzo tesse catzo sielle . Sille catzo / Jumala' Waldaku'da ombi teiden sisellenne . [A-II-219-[Lk-17:20–21]]

* **wlcolisen**) se on / Ei Jumala' waldakunda töse seiso / iotca ouat Paicois / Rogas / waatteis / aijas / Personis ia muisa wlconaisis menois erinomaisest kinisidottu / Mutta waan wskos ia rackaudhes . [A-II-219-reun1]

Tässä sen merkitys on siis 'ulkoinen, ulkonainen'.

Ulkollisen tavoin *edellinen* ja *sisällinen* poikkeavat sikäli kaikista muista Agricolan paikkaa osoittavista *llinen*-johdoksista, että niiden osoittama paikka ei ole absoluuttinen vaan suhteellinen. Ne ovat siis deiktisiä. *Edellisellä* on Agricolalla kaksi merkitystä, 1) 'aikaisempi, viime, seuraavan vastakohta' ja 2) 'kahdesta ensin mainittu, jälkimmäisen vastakohta' (VKS):

Edhelises Lughus hen Christusen Rumin ia Waldakunnan vlosmalasi / Nyt hen itze Kuningan Christusen ia Pään / vlostoimittapi . Esa . lxj . [A-III-518]

III . Caxi iulki Kihla / se **edhelinen** woittapi / ia se toinen tacaperin aietan . [A-III-017]

Sisällinen on taas paikkaa osoittavana merkityksessä 'sisällä oleva, sijaitseva':

Telle kwlla eij soui otta **siseliset** läkityxet (ma Seneca se mestari sano) sille ette metekw silloin ombi / ia ey mös werta laske . [A-I-021]

Useimmiten *sisällinen* on kuitenkin abstraktimmassa merkityksessä 'henkinen, hengellinen'.

llinen-johdotukset eivät ole nykysuomessa yleisiä paikkaa ilmaisevina, eikä Agricolakaan tee tässä poikkeusta. Ainoastaan *edellinen* ilmaisee pelkästään lokaalisuutta, ja sekin esiintyy Agricolan kirjallisessa tuotannossa vain kolmesti. Samoin *merellinen*, *metsällinen* ja *talollinen* ovat harvinaisia; *merellinen* esiintyy vain kerran, *metsällinen* ja *talollinen* kahdesti. *Ulkollinen* esiintyy hieman useammin, kuusi kertaa. *Maailmallinen*, *maallinen*, *sisällinen* ja varsinkin *taivaallinen* sen sijaan ovat Agricolan kielessä tavallisia sanoja, mutta tämä selittyy yksinkertaisesti siitä, että ne ovat abstraktissa eivätkä paikkaa osoittavassa funktiossa. Ylipäätään silloinkin, kun sana ilmaisee paikkaa, sillä on muitakin merkityksiä.

4.1.2 Ajan ilmaiseminen

llinen-johdokset ovat luontevia ajan ilmaisemiseen, mutta Agricola käyttää niitä melko harvoin tässä merkityksessä. Selvästi aikaa osoittavat hänellä vain *aamullinen*, *ajallinen*, *illallinen*, *jokapäivällinen* ja *yöllinen*. Lisäksi jossain määrin aikaa osoittavassa funktiossa voidaan katsoa olevan myös johdokset *ehtoollinen*, *päivällinen* ja *katoavallinen*.

Nykykielessä aikaa osoittavat *llinen*-johdokset voidaan jakaa kahteen osaan, kestoa ja ajan-kohtaa osoittaviin (ISK § 277). Agricolan kieleen tämä jaottelu ei kuitenkaan täysin sovi. Vain *ajallinen* ilmaisee jossain määrin kestoa:

ia ei ole heisse iwrtä mutta ouat **aijaliset** / Sitte coska mureh taicka waiua sattu sanan tedhen / nin he cochta pahaneuat . [A-II-120-[Mk-4:17]]

Esimerkin johdos on merkitykseltään 'hetkellinen, lyhytaikainen' (VKS). *Ajallinen* on ainoa toistuvasti esiintyvä aikaa osoittava *llinen*-johdos Agricolalla. Jos *ajallisesta* edelleen johdettu adverb *ajallisesti* lasketaan mukaan, niitä on 50. Tämä kuitenkin johtuu siitä, että ne ovat useimmiten ensisijaisesti abstraktissa funktiossa, merkityksessä 'maallinen, iankaikkisen vastakohta'. Hieman *ajallista* vastaavana kestoa ilmaisevana adjektiivina voi pitää myös johdosta *katoavallinen*, mutta se on vielä selvemmin abstraktissa funktiossa.

Kaikki muut Agricolan johdokset voi periaatteessa asettaa ajankohtaa ilmaisevien johdosten ryhmään. On kuitenkin huomattava, että ne poikkeavat nykyisestä käytännöstä, jossa ne viittaavat kerralliseen, ainutkertaiseen tapahtumaan. Nykykielessä Agricolan tarkoite ilmaistaisiin *inen*-johtimella. (Vesikansa 1978: 74.) *Aamullinen*, *illallinen*, *jokapäivällinen* ja *yöllinen* ilmaisevat Agricolalla 'yleisesti aamulla, illalla, päivällä ja yöllä tapahtumista' tai 'ajankohdalle ominaista':

Catzo peltomies odotapi site callista Maan Hedhelmete / ia ombi kersiueinen sihenasti quin hen saapi **Amullisen** ia **Illalisen** Saten . [A-II-665-[Jak-5:7]]

* Päiue surullensa) se on / Henen **iocapäiuellinen** tööns . Quin hen sanois . [A-II-037-[Mt-6:00]]

ia mös annaijsit / ette öö olis minulle hupa ia onnelinen / sinun ketkeis pudhas / sinun szoijelles **öölisten** piruuen quieduxista irstas [A-I-679]

Aamullinen ja *illallinen* ilmaisisivat nykykielessä 'tämän päivän aamuista' ja 'edellisiltaista'. Agricolalla niillä on selvästi yleisempi merkitys, ja oikeastaan ne voisi korvata yhdyssanoilla *aamu-* ja *iltasade*. *Jokapäivällinen* ei voi jo määriteosansakaan puolesta ilmaista kerrallista tapahtumaa vaan selvästi toistuvaa, frekventatiivista tapahtumista. Myös *jokapäivällinen työ* voitaisiin korvata yhdys-sanalla *päivätyö*. *Yöllinen* on hieman muista poikkeava, sillä sitä ei voi yhtä selvästi laittaa yhdys-

nan määriteosaksi. Toki muoto *yöpiru* olisi täysin mahdollinen, mutta *yöllinen* on tässä ennemminkin abstraktissa merkityksessä 'yölle ominainen', sikäli kuin yöhön ja siihen elimelliseen pimeyteen liitetään negatiivisia konnotaatioita. Toki tässäkin tapauksessa sanalla on myös aikaa ilmaiseva funktio 'öisin ilmestyvä, toimiva' piruista puhuttaessa. *Aamullinen*, *illallinen*, *jokapäivällinen* ja *yöllinen* ovat harvinaisia sanoja Agricolan kielessä; *aamullinen* esiintyy kolmesti, *yöllinen* kahdesti ja *illallinen* ja *jokapäivällinen* vain kerran.

Vielä Agricolalta voidaan mainita johdokset *ehtoollinen* ja *päivällinen*. Ne ovat kylläkin substantiiveja ja merkitsevät 'ilta- ja päiväateriaa' (minkä lisäksi *ehtoollinen* tarkoittaa tietysti myös erästä sakramenttia), mutta on otettava huomioon, että *llinen*-johtimella muodostetaan pääasiassa adjektiiveja ja substantiivit ovat itse asiassa usein substantiivistuneet aiemmin adjektiiveina ymmärretyistä sanoista (Hakulinen 2000: 165). Niitä voidaan siis pitää ajankohtaa ilmaisevina samassa mielessä kuin esimerkiksi *aamullista*. Tällöin niille pitää olettaa elliptinen pääsana, esimerkiksi *ateria*, jolloin ne olisivat muodossa *ehtoollinen* ja *päivällinen ateria*. Agricola käyttää niitä kuitenkin yksinomaisesti substantiiveina, joten selvittämättä jää, missä vaiheessa ne ovat substantiivistuneet, sikäli kuin ovat.

4.1.3 Possessiivisuuden ilmaiseminen

Possessiivisuus on nykyisten *llinen*-johdosten hyvin yleinen piirre. Esimerkiksi Päivi Rintalan (1980: 302) mukaan Nykysuomen sanakirjan *llinen*-johdoksista yli puolet kuuluu tähän ryhmään. Possessiivisuuden voi määritellä yleisesti Rintalan muotoilemalla kaavalla (1980: 302)

x jossa/jolla on y -> y:llinen x.

Kaavan alkuosan y voi olla nominatiivinen tai partitiivinen sekä yksiköllinen tai monikollinen, esim. *sydän, jolla on murhe/ murhetta/ murheet/ murheita* > *murheellinen sydän (murhelinen Sydhen [A-I-203-[Ps-34:19]])*.

Agricolan possessiiviset johdokset ilmaisevat pääasiassa erilaisten abstraktien, ei-materiaalisten asioiden, kuten mielentilojen, omistamista. Tällaisia ovat ainakin *ansiollinen*, *eriseurallinen*, *evankeliollinen*, *halullinen*, *hengellinen*, *huolellinen*, *(hyvän)hajullinen*, *hävyllinen*, *ilollinen*, *iällinen*, *janollinen*, *järjellinen*, *kohtuullinen*, *kovasydämellinen*, *kunniallinen*, *kuu(n)taudillinen*, *levollinen*, *lohdullinen*, *lustillinen*, *luvallinen*, *mielellinen*, *muodollinen*, *murheellinen*, *onnellinen*, *pelollinen*, *perheellinen*, *rauhallinen*, *riemullinen*, *surullinen*, *sydämellinen*, *synnillinen*, *syyllinen*, *säällinen*, *tavallinen*, *toimellinen*, *turvallinen*, *uskollinen*, *vaivallinen*, *verollinen*, *viallinen*, *vihallinen*, *väellinen*, *yksimielellinen* ja *ylellinen*.

Ansiollisen, halullisen, hengellisen, häpeällisen, ilollisen, järjellisen, kohtuullisen, kunniallisen, levollisen, lohdullisen, luvallisen, murheellisen, onnellisen, pilkallisen, rauhallisen, riemullisen, surullisen, synnillisen, syyllisen, turvallisen, vaivallisen ja vihallisen possessiivinen suhde kantasanaansa lienee ilmeinen, eikä niitä ole tarpeen erikseen käsitellä. *Kovasydämellinen* ja *sydämellinen* ovat tarkoitukseltaan melko itsestään selviä, mutta on huomattava, että niiden kantasana viittaa sydämen kuvalliseen funktioon. *Kovasydämellinen* on täten siis merkitykseltään 'sydämetön, paha, julma' ja *sydämellinen* taas 'sydämen pohjasta lähtevä, lämmin, hyvä' (vrt. nykykielinen ilmaus *sydämellinen kiitos*). *Iällinen* taas vastaa nykykielen 'iäkästä; henkilöä, jolla on (paljon) ikää'. *Uskollinen* tarkoittaa Agricolalla sekä 'henkilöä, jolla on uskoa' että nykyistä 'lojaalia'. Myös jälkimmäisessä merkityksessä sen voi laskea possessiiviseksi, sillä kantasana *usko* voi tarkoittaa myös 'luottamusta' (Rintala 1980: 306). *Viallisen* kantasana *vika* viittaa *syyllisen* tavoin *syyhyn* eikä häiriöön. *Väellisen* kantasana *väki* viittaa taas voimaan eikä ihmisjoukkoon. Väen voimaan liittyvä merkitys esiintyy nykykielessäkin joissakin leksikaalistuneissa sanoissa ja sanonnoissa, kuten *sotaväki* ja *väellä ja voimalla*. *Yksimielellinen* viittaa yksi-, samanmielisyyteen, eli tahoihin joilla on "yksi mieli".

Eriseurallinen esiintyy vain kerran:

Wariele meite HERRA **eriseurallisesta** ja Jumalattomasta opetuksesta – [A-I-803]

Eriseura tarkoittaa 'harhaoppia, lahkoa', joten *eriseurallinen* tarkoittaa 'harhaoppista'. *Evankeliollinen* tarkoittaa 'evankeliumin (evankelion) sisältävää'. (VKS.)

Huolellinen ei ole merkitykseltään nykykielen 'tarkka' vaan viittaa selvästi kantasanaansa *huoli*:

HERRA on iuri lesse nijte / ioijlla murhelinen Sydhen on / ja auta nijte ioijlla ombi **holelinen** mieli . [A-I-203-[Ps-34:19]]

Vastaavasti *tavallinen* ei tarkoita 'normaalia' vaan viittaa käytöstapoihin:

Samalmoto mana mös ne nooret Miehet / ette he **taualiset** olisit . [A-II-594-[Tit-2:6]]

Tavalliset miehet ovat siis miehiä, joilla on tapoja. Johdos merkitsee myös 'siveellistä, oikeamielistä'. *Ylellinen* ei ole nykyisessä *ylellisyyteen* viittaavassa merkityksessään vaan tarkoittaa 'liiallista, yletöntä'.

Hävyllinen on Agricolalla nykymerkityksessään 'säädyllinen, siivo', mutta sen yhteys kantasanaansa ei ole välttämättä ilmeinen. *Häpy* viittaa Agricolalla paitsi sukupuolieliimiin myös 'häveliäi-

syyteen, häpeäntunteeseen, kainouteen' (VKS). *Lustillisen* kantasana *lusti* tulee ruotsin ja saksan 'iloa' tarkoittavasta sanasta *lust*. Nykykielessä sitä vastaisi lystillinen tai lystikäs. *Mielellisen* kantasana *mieli* viittaa haluun:

Sille ios iocu **mielelinen** on / nin he' on otolinen -- [A-II-508-[2Kor-8:12]]

Sen merkitys on siis 'halukas, halullinen'. Nykykielen adverbi *mielellään* pohjaa samaan merkitykseen. *Toimellinen* on melko monimerkityksinen sana. *Toimi* merkitsee Agricolalla yleensä 'järkeä', joten seuraavan esimerkin johdos on tulkittavissa 'järjelliseksi, viisaaksi, oppineeksi':

MIne kijtten sinua Ise / Taijuaan / ia Maan HERRA / ettes näme kätkenyt olet wisailda / ia **toijmelisilda** / ia olet nemet ilmoittanut pienille' / [A-I-330-[Mt-11:25]]

Tässä kohtaa *toimellisella* on selvästi negatiivinen sävy. Se tarkoittaa kuitenkin myös 'vanhurskasta, oikeamielistä; oikeaa, hyvää, sopivaa'.

Konkreettisimpia abstrakteista johdoksista ovat (*hyvän*)*hajullinen*, *kuu(n)taudillinen*, *laillinen*, *perheellinen* ja *verollinen*. Ne eivät ole konkreettisia materiaalisessa mielessä, mutta ne ovat selvästi aistein havaittavissa tai muuten mitattavissa.

Mutta he palasit ia walmistit **hyuehaijulisi** Yrtti ia woidhett -- [A-II-239-[Lk-23:56]]

Yrteissä ja voiteissa joko on tai ei ole hajua, eikä tämä ole riippuvainen kenenkään mielentilasta. Johdoksesta tosin tekee suhteellisemmän määriteosa *hyvä*. *Kuu(n)taudillisesta* on lääketieteellisesti mitattavissa, onko henkilöllä kyseistä tautia. Samaten on mitattavissa, onko yhteiskunnassa veroja, eli onko yhteiskunta *verollinen*, ja noudattaako se lakeja, eli onko se *laillinen*. Myös *janollisen* 'janoinen' voisi periaatteessa lukea tähän ryhmään. Se ilmaisee tosin Agricolalla pikemminkin abstraktia, henkisen janon omistamista, ei mitattavissa olevaa fyysistä janoa:

[Jeesus riippui ristillä] palawalla rackaudhella / hoocawaisella curckulla / **ianoliselle** halolla / [A-I-383]

Jonkinlaisena rajatapauksena voi pitää *perheellistä*. *Perheellisellä* on konkreettisesti perhe, hän on siis jonkinlaisessa liitossa joidenkin ihmisten kanssa; itse asiassa Päivi Rintalan jaottelussa *perheellinen* on samassa kategoriassa kuin selvästi konkreettiset *hunnullinen* tai *vaimollinen* 'jolla on vaimo' (Rintala 1980: 302). Itse tulkitsen perheen kuitenkin jossain määrin abstraktiksi käsitteeksi samalla tavoin kuin vaikkapa *yhteisön* tai *valtion*, sillä vaikka se koostuu konkreettisista yksilöistä, ei se itsessään ole mitään käsinkosketeltavaa.

Agricolan possessiiviset johdokset viittaavat vain harvoin minkään konkreettisen omistamiseen. Tällaisia ovat oikeastaan vain *kynällinen*, *talollinen* ja jossain määrin *lävillinen*. *Talollisen* merkitys on paitsi lokaalinen (ks. luku 4.1.1) myös possessiivinen 'jolla on talo'. *Kynällinen* tarkoittaa 'sulallista; jolla on sulkia':

Ja caikinaiset **kynälliset** Linnut / cu'gi sisuns pereste . Ja Jumala neki ette se oli hyue / [A-III-132-[1Ms-1:21]]

Lävillisen kantasana on *läpi*, joka tarkoittaa 'aukkoa, reikää':

Heiden Seckins pite **Läuülsen** ia pohiattoman oleman . [A-III-721-[Hgg-e:0]]

Esimerkkilauseen säkin pitää siis olla *aukollinen*. Olen kuitenkin tulkinnut aukon konkreettiseksi verrattuna abstrakteihin omistettaviin piirteisiin. *Kynällinen* ja *lävillinen* esiintyvät Agricolalla vain kerran, *talollinen* kahdesti.

Possessiivimaisia ovat lisäksi johdokset, jotka ilmaisevat kantasansa tuottamista, kuten *hedelmällinen*:

Ette yxi **hedhelmelinen** Maa ei miteken candanut / heiden Pahudhens teden – – [A-III-374-[Ps-107:34]]

Sen merkitys on siis 'hedelmää tuottava'. Muita tällaisia johdoksia ovat mm. *häpeällinen*, *kirollinen*, *pelollinen*, *pilkallinen*, *suosiollinen*, *surmallinen*, *taikuullinen* ja *vahingollinen*. *Kirollinen* tuottaa kiroja (kirosanoja, herjauksia), *pelollinen* pelkoa, *pilkallinen* pilkkaa, *surmallinen* surman, *taikuullinen* taikaa, taikuutta ja *vahingollinen* vahinkoa (tuhoa, vauriota).

Saattaa vaikuttaa oudolta, että Agricolan possessiiviset *llinen*-johdokset ilmaisevat todella harvoin minkään konkreettisen omista. Tähän voi tietysti vaikuttaa jo Agricolan tekstien uskonnollinen luonne, jolloin käsiteltävät asiat ovat usein abstraktimpia. Silloin, kun Agricolan *llinen*-johdoksen kantasana on konkreettismerkityksinen, on johdos abstraktimpi ja yleensä muussa kuin possessiivisessä merkityksessä; esimerkiksi elollista olentoa tarkoittavista substantiiveista johdetut *llinen*-johdokset eivät Agricolalla juuri merkitse tuon olennon omistamista vaan kaltaisuutta siihen (esim. *lapsellinen* 'kuin lapsi, lapsen kaltainen'; ks. luku 4.1.5). Toisaalta Päivi Rintalan mukaan (1980: 302) NS:ssakin habitiivista suhdetta ilmaisevat konkreettiskantaiset possessiiviset *llinen*-johdokset ovat harvinaisia. Tämä saattaa kuitenkin johtua siitä, että konkreettista omistamista ilmaisevien *llinen*-johdosten merkitys suhteessa niiden kantasanaan on liian ilmeinen, jotta ne voisivat leksikaalistua. Ne ovat siis luonteeltaan tilapäisjohdoksia. On esimerkiksi luontevampaa sanoa, että *miehellä on auto* kuin *autollinen mies* tai *mies on autollinen*. Sen sijaan abstraktien ominaisuuksien

omistamista ei ehkä samalla tavalla tulkita omistamiseksi, jolloin on nimenomaan luontevampaa sanoa, että *mies on surullinen* tai *surullinen mies* kuin *miehellä on suru(ja)*. Tämä kuitenkin selittää vain sen, miksi konkreettiskantaisia possessiivisiä *llinen*-johdoksia ei ole otettu sanakirjoihin, muttei sitä, miksei Agricola juuri käytä niitä.

4.1.4 Tilan ilmaiseminen

Tilaa ilmaisevat *llinen*-johdokset ovat Rintalan määritelmän (1980: 221–222) mukaan korrelaatio-suhteessa tilaa ilmaisevan, adessiivin ja allatiivin käsittävän adverbisarjan kanssa. Ne siis ilmaisevat jonkinlaista olotilaa (esim. *erillinen*, jolla on adverbikorrelaatti *erillään*). Agricolalla tämän määritelmän mukaisia tilaa ilmaisevia *llinen*-johdoksia ovat *hajallinen* (korrelaatti *hajallaan*), *härillinen* (*härillään*) ja *irallinen* ~ *irtallinen* (*irallaan* ~ *irtallaan*).

Sille se coolewainen Rumis raskautta Sielun / Ja se Maailmainen asumus alaspaijna sen **hajjalisen** mielen / [A-I-316-[Viis-9:15]]

Sille Israel hen * kylipi ninquin **härillinen** Läheme / Nin pite HERRAN nyt heite caitzeman / quin Exyueisen Lamban auaras paicas . [A-III-613-[Hos-4:16]]

Senteden ette he minun Canssani wietteleuet / ia sanouat / Rauha / quin ei ole quitenga Rauha . Canssa seinen ylesrakenda / nin he sen saman pyhckiuet **irdhalisen** Calkin cansa . [A-III-579-[Hes-13:10]]

Näin ollen tällaiset johdokset voisi tulkita myös adverbeista johdetuiksi *inen*-johdoksiksi; tällainen johtosuhde muistuttaa *llinen*-johtimen alkuperäistä lokaalista ja temporaalista johtosuhdetta (*maalla* > *maallinen*, *päällä* > *päällinen*, *aamulla* > *aamullinen*, *keväällä* > *keväällinen*). Johdoksen ja adverbien yhteyttä osoittaa myös *härillinen*- ja *härillään*-sanojen monikkokantaisuus; *härillinhän* voisi olla hyvin myös *härällinen*. (Rintala 1980: 221–222.)

Oma lukunsa ovat possessiiviset mielen- tai fyysistä tilaa ilmaisevat johdokset (*huolellinen* 'jolla on huoli', *surullinen*; *janollinen*, *unellinen*), jotka eroavat edellä mainituista pikemminkin muodollisesti kuin semanttisesti. Ne ovat siis selvässä possessiivisessä suhteessa muodolliseen kantasanaan (*surullinen* < *suru*), kun taas esimerkiksi *hajallinen* on korrelaatio-suhteessa ulkopaikallissijaiseen adverbiin muttei possessiivisessä suhteessa muodolliseen kantasanaan (*hajallinen* < *haja*). Niiden samankaltaisuutta osoittavat seuraavien esimerkkien samankaltainen käyttöyhteys, jossa ne molemmat määrittävät *mieltä*:

HERRA on iuri lesse nijte / ioijlla murhelinen Sydhen on / ja auta nijte ioijlla ombi **holelinen** mieli . [A-I-203-[Ps-34:19]]

Sille se coolewainen Rumis raskautta Sielun / Ja se Maailmainen asumus alaspaijna sen

haijalisen mielen / [A-I-316-[Viis-9:15]]

On myös huomattava, että joillakin possessiivisilla tilaa ilmaisevilla johdoksilla on sisäpaikallissijainen adverbikorrelaatti (*huolellinen : huolissaan, janollinen : janoissaan*).

4.1.5 Vertailun ilmaiseminen

Tämän merkitysryhmän johdotukset ilmaisevat kaltaisuutta kantasanaan. Kun esimerkiksi mies on herrallinen, hän on kuin herra, ts. hänellä on samoja ominaisuuksia kuin herralla. Nykykieltä vastaavasti myös Agricolan vertailua ilmaisevista *llinen*-johdoista merkittävä osa on muodostettu elollista olentoa tarkoittavista substantiiveista. (Rintala 1980: 226.) Tällaisia ovat *herrallinen, huorallinen, inhimillinen, isällinen, jumalallinen, koirallinen, kristillinen, kuninkaallinen, lapsellinen, miehuullinen, noidallinen, perkeleellinen, pirullinen, urhoollinen, veljellinen, ystävällinen, äidillinen ja ämmällinen*.

Isällinen, veljellinen, ystävällinen ja *äidillinen* vertautuvat läheisiä ihmissuhteita ilmaiseviin kantasanoihinsa. *Isällisen* merkitys on 'isän mielenlaadun omaava, huolehtivainen' (VKS) ja se on yleensä Jumalan määreenä. *Äidillinen* on hyvin lähellä *isällisen* merkitystä; molemmissa korostuu vanhemman hoivaava suhde lapseen. *Isällisen* merkityskirjo on kuitenkin *äidillistä* laajempi, isä voi olla myös ankara. *Veljellinen* viittaa henkilöiden tasaveroisuuteen, samaan asemaan arvohierarkiassa, ja veljesten erityisen läheiseen ystävytyteen. *Ystävällinen* viittaa taas ystävyysuhteen vaatimaan harmoniaan, sopuisuuteen ja yhteisymmärrykseen. Seuraavassa esimerkkejä:

Nijn me waijwaiset / ia tyhmet Inhimiset / nyt sentedhen tulema / ia auxenhwdhama / sinun **Isellist** rackauttas / ionga sine olet pitenyt / caikein tyge / Christusesa wlgoswalittudhen / ennen quin mailman perust pandin / ettes meillen annaijsit wijsaudhen hengen / ia ilmoituxen / [A-I-484]

Nin o'bi mös Jumala nyt sinun cansas tehnyt / ia lönyt sinua henen **Iseliselle** witzallans / Sijnä / ette sine nyt olet kijniotettu sinun pahateghos teden / ia fangiuten pandu olet . [A-III-051]

Waicka meille olis kyllä walta teite raskautta / ninquin Christusen Apostolit . Waan me olema **Eiteliset** olluet teiden tykenen / [A-II-564-[1Tss-2:7]]

Se **Welielinen** Rackaus olcoon sydhemelinen teiden keskenen . Ennetteken toinen toisensa Cunniata tekemen . [A-II-446-[Rom-12:10]]

Mutta päldiskein / caiki olcatta yximielisit / Ynnekersiueiset **Welielisit** keskenen / Laupialisit / **Ysteueliset** / [A-II-606-[1Pt-3:8]]

Isällisen lisäksi *herrallinen* on yleensä Jumalan määreenä. Tässä tapauksessa kantasana *herra* tulee ymmärtää valtiaan synonyymina, ei minä tahansa mieshenkilönä. *Jumalallinen* tarkoittaa 'yl-

häistä, suurta, täydellistä', siis *Jumalan* kaltaista. Sen vastakohtana voi pitää *inhimillistä*, joka tarkoittaa 'erehtyväistä, epätäydellistä'. *Inhimillinen* on siis Agricolalla nykyiseen verrattuna ehkä hie- man negatiivisemmassa sävyssä. *Kuninkaallinen* on seuraavassa esimerkissä lähellä *jumalallisen* merkitystä:

– – Szoijelkohon minun se **Kuningalinen** pyhyys / ketkeken minun se ijancaikinen
Jumalus – –[A-I-673]

Muulloin sen merkitys on 'kuninkaan asemassa oleva, kuninkaasta polveutuva, kuninkaan perheeseen kuuluva; kuninkaalle tai hänen perheelleen kuuluva' (VKS), eikä se silloin siis ilmaise kaltaisuutta kantasanaansa. *Kristillisen* voi joissakin tapauksissa tulkita vertautuvan *Christiin*, siis Kristukseen, esimerkiksi silloin, kun johdos on merkityksessä 'kristinuskon hengen mukainen, kristitylle sopiva' (VKS).

Edellä käsitellyt johdokset ovat *inhimillistä* lukuun ottamatta sävyltään positiivisia. *Huorallinen*, *koirallinen*, *lapsellinen*, *noidallinen*, *perkeleellinen*, *pirullinen* ja *ämmällinen* ovat sen sijaan negatiivisia. *Lapsellisen* negatiivisuus on tosin melko lievää muihin verrattuna. Se tarkoittaa 'kehitymätöntä'. *Huorallinen* tarkoittaa 'siveetöntä, syntistä, uskotonta'. *Koirallinen* on mielenkiintoinen johdos. Se merkitsee 'pahaa, katalaa' (VKS). Se on todennäköisesti vieraan vaikutteen tulos, sillä Suomessa koiralla ei ole vanhastaan ollut näin negatiivisia konnotaatioita. Se esiintyykin Agricolalla vain kolmesti, ja kuvaavaa on, että jo vuoden 1642 *Bibliassa* se on korvattu sanalla *cawala*. *Noidallinen* viittaa noitumiseen, taikuuteen. *Perkeleellinen* ja *pirullinen* merkitsevät 'paholaismaista'. *Ämmällinen* esiintyy vain kerran:

Mutta keloottomat ia **Ämmeliset** Jutudh welte . [A-II-580-[1Tim-4:7]]

Ämmälliset jutut tarkoittavat tässä vanhojen naisten taruja.

Agricola johtaa myös elotontarkoitteisista substantiiveista vertailua ilmaisevia *llinen*-johdoksia, mm. *herkullinen*, *(ylen)ihmeellinen*, *ilollinen*, *kunniallinen*, *kuolemallinen*, *luonnollinen*, *murhallinen*, *myrkyllinen*, *mädällinen*, *nuoruudellinen*, *taivaallinen* ja *valheellinen*. Ne eivät kuitenkaan ilmaise yksiselitteisesti tai edes ensisijaisesti vertailua kantaansa, toisin kuin edellä käsitellyt elolliskantaiset. Seuraavat esimerkit kuitenkin osoittavat, että niillä on myös tällainen merkitys:

Kijtteket hende henen **ihmelisis** Töijsens swresa ylenpaltisudhesans . [A-I-223-[Ps-150:2]]

WE sen **murhalisen** Caupungin / ioca teunens Walechta ia Röueyst ombi / ia ei tahdo henen Röuetuxestans lakata . [A-III-691-[Nah-3:1]]

On Kijtossana Waldakunnan / Esiuallan ia Seurakunnan edeste / ia heiden wiholistens /

quin ouat / **meteliset** Porgharit ia Wäretprophetat . [A-III-426-[Ps-144:0]]

nyt pitkeisen leimatoxella ia waaioijlla / nyt wirttain ja merttein nousemisella ia pakenemisella / nyt taiualisten cappaledhen surmalisilla ioxemisella / nyt **myrckylisen** tulen tarttumisella / iotca wsein sinun lahias pahasti nautitzema / [A-I-714]

llinen-johdokset ovat nykykielessä epäproduktiivisia kaltaisuuden ilmaisemisessa (Rintala 1980: 226); yhä esiintyvät sanat ovat siis leksikaalistuneita muotoja, jotka ovat usein jo Agricolalta peräisin. Näin on varsinkin elolliskantaisten johdosten laita.

4.1.6 Kantasanan tarkoitteelle tai tarkoitteen piiriin kuulumisen ilmaiseminen

Jotkin Agricolan *llinen*-johdoksista ilmaisevat kantasanansa tarkoitteelle kuulumista. Esimerkiksi *jumalallinen vastaus* on Jumalan tai 'Jumalasta lähtenyt' (VKS) vastaus:

Ninquin se **Jumalallinen** wastaus Moseselle sanoi -- [A-II-642-[Heb-8:5]]

Johdokset ovat usein korvattavissa kantasanan genetiivillä. Muita tällaisia johdoksia ovat mm. *inhi-millinen*, *kuninkaallinen*, *lihallinen*, *noidallinen*, *papillinen*, *ruumiillinen*. *Lihallinen* tulee ymmärtää uskonnollisena, joka viittaa ihmisruumiin synnillisyyteen, heikkouteen:

-- poispiteket teiten **Lihalisista** Himoista / iotca sotiua Sielua wstan . [A-II-604-[1Pt-2:11]]

Sillä on Agricolalla myös merkitys 'todellista sukua oleva':

Ja quin meille ouat **Lihaliset** Iset olluet rangaitziat -- [A-II-652-[Heb-12:9]]

Viimeksi mainitussa kyse on pikemminkin kantasanan tarkoitteen piiriin kuin varsinaisesti kantasanan tarkoitteelle kuulumisesta, eikä kyseistä johdosta voi korvata kantasanansa genetiivillä. On lisäksi huomattava, että tähän merkitysryhmään kuuluvilla johdoksilla on lähes aina myös muita merkitystehtäviä. (Rintala 1980: 217–218.) Tämä merkitystehtävä on myös hyvin lähellä 4.1.5 käsitellyä vertailun ilmaisemista.

4.2 Agricolan merkitystehtävät suhteessa nykykieleen

llinen-johdosten alkuperäinen merkitys on oletettavasti lokaalinen (Hakulinen 2000: 166), esimerkiksi vaikkapa *edellinen*, *maallinen* ja *taivaallinen*. Lokaalista johdosta voi pitää tavallaan myös ulkopaikallissijoista johdettuna *inen*-johdoksena (siis *päällä*, *päältä*, *päälle* > *päällinen*), sillä sen merkitys on joissain tapauksissa läheisemmässä korrelaatioissa pikemminkin juuri niihin kuin muodolliseen kantasanaan (*pää* > *päällinen*). *llinen*-johdokset ovat nykykielessä enää harvoin ensisijaisesti lokaalisessa merkityksessä silloin, kun niiden kantasanat viittaavat konkreettiseen, absoluuttiseen paikkaan (*maallinen*, *taivaallinen*; esim. *merellinen* on kuitenkin melko vahvasti lokaalinen). Tällaiset johdokset ovat abstraktistuneet viittaamaan epämääräisemmin kantansa osoittaman paikan ominaisuuksiin. Esimerkiksi juuri *maallinen* ja *taivaallinen* ovat ennen kaikkea uskonnollisessa merkityksessä, jossa ne muodostavat samantapaisen vastaparin kuin *lihallinen* ja *hengellinen*, *syn-tinen* ja *vanhurskas* tai *inhimillinen* ja *jumalallinen*. *Maallinen* siis viittaa *maahan* jonain väliaikaisena, tämänpuoleisena, kun taas *taivaallinen* viittaa *taivaaseen* ikuisena ja tuonpuoleisena. Sen sijaan suhteellista paikkaa ilmaisevat *llinen*-johdokset ovat edelleen ensisijaisesti lokaalisia (*edellinen*, *kaikkiallinen*, *päällinen*). (Rintala 1980: 215–216.)

Jo Agricolaan tultaessa *llinen*-johdosten merkityskirjo on laajentunut huomattavasti ja lokaalinen merkityskomponentti on muuttunut toissijaiseksi. Agricolalla absoluuttista paikkaa osoittavissa johdoksissa on kuitenkin paikoin nykyistä selvästi vahvempi lokaalinen komponentti silloinkin, kun se on myös selvästi abstraktissa merkityksessä:

Taiuassa) Sille se Christusen Waldakunda ei ole **Mailmaline'** waldakunda / waan **Taiualinen** ia Piluis se on / ei Maa' päle [A-III-340-reun2]

Vastaavasti suhteellista paikkaa osoittavat johdokset ovat usein nimenomaan nykyistä abstraktimassa merkityksessä:

mutta paramin laijna henelle armos ia **siselinen** wahwuus / iolla hen temen Iselisen rangastuxen ja etzimisen lepolisesta ottaijsi / kerssimisen cansa pidheis / sinä olis sinu' wastas cuuliaijne' / [A-I-717]

Toisaalta ei ole kuitenkaan syytä tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Vielä uusimmassa 1992 raamatunkäännöksessäkin on *maallista* käytetty melko lokaalisessa merkityksessä:

Ensimmäinen ihminen on **maallinen**, maasta lähtöisin, toinen ihminen on taivaasta. [1.kor.15:47]

Lisäksi Agricolallakin abstrakti merkitys on yleensä absoluuttista paikkaa osoittavissa *llinen*-johdoksissa ensisijainen:

Sille eipe teme ole se wisaus ioca ylehelde tullut ombi / wa' **Maalinen** / Inhimilinen / ia Perkelelinen . [A-II-663-[Jak-3:15]]

HErra Jumala **taiuallinen** Ise / siugna meite [A-0-017]

Sisällistä taas vastaa nykykielessä *inen*-johtiminen *sisäinen*. Tämä kehitys ei ole mitenkään itsestäänselvää, sillä niin *inen*- kuin *llinen*-johtimisena se korreloi selvästi ulkopaikallissijaisen adverbisarjan kanssa (*sisällä, sisältä, sisälle*). Tähän on mahdollisesti vaikuttanut sen vastapari *ulkoinen*, jolta vastaavankaltainen *l*-aineksinen adverbisarja puuttuu ja joka ilmaistaan sen sijaan muilla vastaavanmerkityksisillä sijoilla (*ulkona, ulkoa, ulos*) (ks. 5.2.2).

Lokaalisen merkityksen tavoin myös temporaalinen merkitys lienee melko varhainen *llinen*-johtimen merkitystehtävä, sillä esimerkiksi *aamullinen* on selvässä korrelaatiosuhteessa kantasanansa adessiivin kanssa (*aamulla*) ja *edellinen* voi olla niin lokaalisessa kuin temporaalisessakin merkityksessä. Tällaiset johdotukset ilmaisevat ajankohtaa. Sen sijaan kestoa merkitsevänä (*hetkellinen, tuokiollinen*) niillä ei ole adessiivimuotoista korrelaattia, eikä sellaista ole kaikilla ajankohtaa ilmaisevilla johdoksillakaan (*jouluna > joulullinen*). (Rintala 1980: 219–221.)

Kestoa ilmaisevat *llinen*-johdotukset ovat nykykielessä huomattavasti harvinaisempia kuin ajankohtaa ilmaisevat, niin myös Agricolalla. Tosin myös ajankohtaa ilmaisevina ne ovat hänellä harvinaisempia kuin niiden käyttömahdollisuudet antaisivat myöten. Tässä tehtävässä Agricola on johtanut niitä vain vuorokaudenajoista, ei esimerkiksi vuodenajoista, viikonpäivistä tai muista ajankohtaa jossain määrin ilmaisevista sanoista (*joulu, pyhä, pääsiäinen* jne). Myös se ero Agricolan *llinen*-johdoksissa on nykykieleen, että Agricola käyttää niitä ilmaisemaan yleisesti jonain ajankohtana tapahtuvaa, ajankohdalle ominaista, kun taas nykykielessä on tässä tehtävässä samakantainen *inen*-johdos ja *llinen*-johdos ilmaisee yksittäistä tapahtumaa, se siis viittaa lähimpään edelliseen tai seuraavaan ajankohtaan. Agricolalla on siis esimerkiksi *aamullinen sade* 'aamusade, yleisesti aamulla tapahtuva sade' ja nykykielessä *aamullinen vieras* 'vieras, joka kävi tänäaamuna'. (Rintala 1980: 219–221.)

Possessiivisuus on nykykielen *llinen*-johdoksissa niin yleinen piirre, että voi ehkä jopa kyseenalaistaa sen inklusiivisuuden muissa kuin selvästi habitiivisissa yhteyksissä (*kannellinen, hunnellinen, lapsellinen* 'jolla on lapsi'). Esimerkiksi mielentilan omistamista ilmaisevia johdotuksia voitaisiin pitää ensisijaisesti tilaa ilmaisevina (*surullinen, murheellinen*) (ks. 4.1.4). En ole kuitenkaan käsittelyssäni lähtenyt tätä perinnäistä käytäntöä juuri kyseenalaistamaan, sillä myös tilaa ilmaisevina niillä on toki tietty possessiivimainen merkitys. En ole tosin myöskään pyrkinyt käsittelemään

kategorisesti kaikkia possessiivisia tai possessiivimaisia *llinen*-johdoksia, mutta esiintuomanikin johdokset ovat noin kolmasosa kaikista Agricolan *llinen*-johdoksista, joten on selvää, että possessiivisuus on keskeinen merkityskomponentti Agricolalla. On kuitenkin huomionarvoista, että juuri vahvimmin possessiivisia, siis habitiiivista suhdetta ilmaisevia konkreettiskantaisia johdoksia on Agricolalla vain pari; suurin osa ilmaisee jonkin abstraktimman tarkoitteen omistamista. (Rintala 1980: 302–308.)

Tilaa ilmaisevia johdoksia Agricolalla on vain muutama, jos niiksi lasketaan vain Rintalan määritelmän mukaisesti sellaiset, joilla on korrelaattinaan ulkopaikallissijainen tilaa ilmaiseva adverbikorrelaatti (Agricolalla *hajallinen, härillinen ja irrallinen ~ irtaallinen*). Kuitenkin olen laskenut tilaa ilmaiseviksi myös sellaiset possessiiviset johdokset, jotka ilmaisevat mielentilaa (*ilollinen, surullinen*) tai fyysistä tilaa (*janollinen, unellinen*). Näillä taas on paikoin sisäpaikallissijainen adverbikorrelaatti (*huolellinen : huolissaan*). (Rintala 1980: 221–222.)

Nykykielessä epäproduktiivinen vertailun ilmaiseminen kantasanaan on Agricolalla melko yleinen merkityskomponentti. Tosin epäproduktiivisenakin siitä esiintyy leksikaalistuneita muotoja NS:ssa noin 90; suuri osa näistä onkin jo Agricolalta peräisin (esim. *isällinen, jumalallinen, lapsellinen, ystävällinen; ihmeellinen, taivaallinen, valheellinen*). (Rintala 1980: 226.)

Kantasanan tarkoitteelle tai tarkoitteen piiriin kuuluvia johdoksia Agricolalla on joitakin, joskaan ne eivät ole yleensä ensisijaisesti tässä merkityksessä. Nykykielessä niitä esiintyy runsaasti, jopa liiassakin määrin. Ne ovat tavallaan tilapäisjohdoksia, jotka olisivat korvattavissa myös kantasallaan tai sen genetiivillä (esim. *lääkkeellinen hoito > lääkehoito; presidentillinen väliintulo > presidentin väliintulo*). Toisaalta tämä korvautuvuus voi olla näennäistä, sillä johdoksella saatetaan pyrkiä vaikkapa neutraalimpaan ilmaisuun tai sen merkitys saattaa olla selvästi kantasanaanastaan eriävä (*presidentti* viittaa henkilöön, *presidentillinen* taas valtionpäämiesinstituutioon). (Mielikäinen 2009.) Agricola käyttää tällaisia johdoksia pääasiallisesti eräänlaisena arvovallan lisääjänä (esim. *Jumalallinen vastaus, kuninkaallinen suku*), mutta hänelläkin voi havaita myös selvästi nykyisenkaltaista turhahkoa käyttöä:

Anna ette caiki **noijdhali**set constit / welhouxet / ja taickouxet poijscadhotetaijs . [A-I-792]

Esimerkin *noidalliset konstit* voisi hyvin korvata muodolla *noitakonstit*. (Rintala 1980: 216–217.)

Keskeisin Agricolalta puuttuva merkitysryhmä on tilavuusmitan, kantasanan täydeltä, ilmaiseminen (*hyppysellinen, lusikallinen, veneellinen*) (Hakulinen 2000: 165–166). Myöskään välinettä (*kirjallinen, sanallinen*) tai tapaa (*säntillinen, verkallinen*) ilmaisevia johdoksia hänellä ei ole, joskin *llinen*-kantainen *äkillisesti*-adverbi voisi olla tapaa ilmaiseva, mutta Agricolalla se ei siis esiinny *llinen*-adjektiivina (Rintala 1980: 222–224).

5 *llinen*-JOHDOSTEN MUODOSTAMINEN JA KÄYTTÖ

Tässä luvussa vertailen Agricolan ja nykykielen tapaa muodostaa ja käyttää *llinen*-johdoksia. Luvussa 5.1 esittelen Agricolan ja nykykielen muodostamisen ja käytön yhtäläisyyksiä ja luvussa 5.2 eroja, kuitenkin niin, että lasken eroiksi myös sellaiset piirteet, jotka ovat käytännössä molemmille yhtäläisiä mutta nykyisistä *llinen*-johdosten yleisistä muodostamisperiaatteista poikkeavia. Jos siis esimerkiksi nykykielessä on jokin sellainen poikkeuksellinen kantavartalo (esim. *kohtuu-llinen*, jonka kantavartalon tulisi periaatteessa olla *kohtuude-*), joka esiintyy jo Agricolalla, käsittelem sen luvussa 5.2.

5.1 Agricolan ja nykykielen yhtäläisyydet

Valtaosa Agricolan *llinen*-johdoksista on nykykielen mukaisesti muodostettu genetiivivartalosta (*aamu-llinen*, *aja-llinen*, *heiko-llinen*, *henge-llinen*), mutta hänellä on myös poikkeuksellisia kantavartaloita (*inhimi-llinen*, *miehuu-llinen*), joista osa on säilynyt nykykieleen. Agricolan johdosten kantasanat ovat myös nykykielen mukaisesti pääsääntöisesti substantiiveja, joskin nykykieltä ehkä hieman yleisempiä ovat adjektiivikannat. Käsittelem näitä luvussa 5.2.1.

Niin Agricolalla kuin nykykielessäkin joidenkin *llinen*-johdosten voi tulkita korreloivan jonkin verbin kanssa (*kiitollinen* ~ *kiittää*, *petollinen* ~ *pettää*). Tällöin siis muodollinen kantasana ei ole verbi vaan jokin deverbaalinen substantiivi (*kiitollinen* < **kiitto*, *petollinen* < **petto*), joka ei kuitenkaan ole usein aidosti käytössä oleva sana, mikä ohjaakin tulkintaa verbikorrelaatioon. Päivi Rintala (1980: 309) kutsuu itse asiassa tällaisia sanoja verbikantaisiksi, jolloin olisi oletettava esimerkiksi seuraavanlainen johtosuhde: *kiittää* > **kiitto* > *kiitollinen*. Agricolalla tällaisia sanoja ovat *kiitollinen*, *mahdollinen* ja *petollinen*. *Otollinen* on samanmuotoinen kuin aiemmat, mutta sen muodollinen kantasana *otto* on aidosti käytössä oleva sana jo Agricolalla. Muita verbikantaiseksi tulkittavissa olevia sanoja ovat ainakin *merkillinen* 'merkittävä', *näyllinen* 'näkyvä' ja *tarpeellinen* 'tarvittava', joskin näiden substantiiviset kantasanat ovat aidosti käytössä olevia sanoja.

-llinen on ennen kaikkea adjektiivijohdin, ja usein substantiivisia *llinen*-johdoksia onkin pidettävä adjektiivien substantiivistumina (esim. *illallinen ateria* > *illallinen*) (Hakulinen 2000: 165). Kuitenkin on aivan mahdollista, ettei jokin sana ole koskaan ollut adjektiivisessa käytössä vaan on johdettu suoraan jonkin mallin mukaan; jos on *illallinen* 'ilta-ateria', voi olla myös *aamullinen* 'aamiainen' tai *päivällinen* 'päiväateria'. Agricolallakin on jonkin verran *llinen*-substantiiveja: *ehtoollinen*, *kaksäänellinen*, *kanssaperillinen*, *kodollinen*, *paavillinen*, *palkollinen*, *perillinen*, *päivällinen*,

rikollinen, sodallinen, vaimollinen, vainollinen, vastaanrikollinen, velhollinen, velallinen ~ velollinen, vihollinen, yksisarvillinen, ynnäperillinen, ynn-äänellinen ja äänellinen. Myös tilapäinen *llinen*-adjektiivin substantiivinen käyttö on mahdollista niin Agricolalla kuin nykykielessäkin. Agricolalla tämä on kuitenkin ehkä nykyistä yleisempää (ks. 5.2.3).

Agricolan *llinen*- ja *inen*-johdoksilla ei ole kovinkaan selvää työnjakoa, sikäli kuin mistään työnjaosta on järkevää puhua. Välillä Agricolan käyttö vastaa nykynormeja esimerkiksi yhdyssanoissa, kun hän johtaa yhdyssanoista *llinen*-johtimella: *epäkelpo* > *epäkelvollinen* (tosin tämän johdoksen voi aivan yhtä hyvin ajatella muodostuneen liittämällä *epä* sanaan *kelvollinen*, siis *epä + kelvollinen* > *epäkelvollinen*), *eriseura* 'harhaoppi' > *eriseurallinen* 'harhaoppinen'. Toisaalta hänellä esiintyy myös *eriseurainen*, ja vastaavasti nykynormin mukaisesti sanaliitosta *yksi sarvi* johdetun *yksisarvisen* lisäksi Agricolalla on *yksisarvillinen*. (enemmän aiheesta ks. 5.2.2) Muuten Agricolan *llinen*-johdosten tehtävät vastaavat usein niiden nykyisiä tehtäviä; näitä olen laajemmin käsitellyt luvussa 4.2.

5.2 Agricolan ja nykykielen eriävyydet

Nykykielestä puuttuu 80 Agricolan 179 *llinen*-johdoksesta, siis lähes puolet. Jo tämä seikka herättää kysymyksen, missä määrin Agricolan *llinen*-johdosten muodostaminen poikkeaa nykykielestä. Käsitelen tässä luvussa Agricolan *llinen*-johdosten kantavartaloita, kantasanojen sanaluokkia suhteessa nykykieleen ja sitä, millä johtimella nykykielessä korvattaisiin Agricolan *llinen*-johdin. Ennen kaikkea käsitelen siis poikkeamia nykykielestä mutta otan huomioon myös yhtäläisyyksiä, jos ne poikkeavat nykykielen normeista vaikkakaan eivät todellisesta kielestä; esimerkiksi nykykielessäkin esiintyy epäodotuksenmukaisia kantavartaloita, kuten *kohtuu-llinen* (eikä siis **kohtuude-llinen*).

5.2.1 Kantavartalo ja kantasana

llinen-johdin liittyy tyypillisesti yksikölliseen genetiivivartaloon, mutta Agricolalla on joitakin poikkeuksellisiakin kantavartaloita. *Kohtuu-llisen* ja *miehuu-llisen* kantavartaloitten tulisi odotuksenmukaisesti olla *kohtuude-* ja *miehuude-*. Tällainen *UUs*-johtimisten ominaisuudennimien tyypistämisenkään ei ole Agricolalla johdonmukaista, sillä hän käyttää ainakin johdosta *nuoruude-llinen*. Lauri Hakulisen (2000: 144–145) mukaan *UUs*-johdin on aiemmin ollut lyhytvokaalinen, esim. **miehus*, josta on sittemmin obliikvisijoissa kadonnut soinnillinen dentaalispirantti *ð*, **miehuðen* > **miehuen*. Tällöin painottoman tavun *e* on assimiloituinut *U:n* kanssa, **miehuen* > **miehuun*. Tämä

selittäisi epäodotuksenmukaiset kantavartalot. Agricolalla on itse asiassa *miehuu*-vartalon [periaatteessa *miehu*-, mutta Agricola jättää pitkän vokaalin usein merkitsemättä varsinkin ensitavun jälkeen (Rapola 1965: 54)] lisäksi käytössä myös *miehue*-vartalo, tosin vain *llisesti*-adverbissa:

Ja ioca ninen Wäkeuiten seas / se caikein **miehulinen** on / sen pite alasti
poispakeneman / sille aialla / sanopi HERRA . [A-III-645-[Am-2:16]]

Senteden minun racas welien / sodi **miehuellisesta** ia epelemete / ninquin yxi
toimelinen Christittu inhiminen . [A-III-067]

Häri-llinen ja *yksisarvi-llinen* on johdettu monikkovartaloista. Molemmat tosin esiintyvät vain kerran, joten ne saattavat olla vain satunnaisia epäjohdonmukaisuuksia. *Härillinen* tosin lienee johdettu samalla tavoin kuin nykykielessä esimerkiksi *erillinen* (< *erillään*), eli vaikka sillä on muodollinen kantasana, se assosioituu merkityskorrelaation kautta pikemminkin adverbiin (*olla*) *häri-lään*. *Yksisarvillinen* on vaikeampi selittää, sillä sen määriteosan *yksi* luulisi nimenomaan vaativan perusosan yksiköllisyyttä. Agricolalla esiintyy johdos *yksisarv-inen*, mikä on saattanut tuoda *i*-aineksen myös *llinen*-johdokseen. Myös johdoksen monikollisuus ja siten sen *i*-tunnus (*Yxisaruillis-i-st* [A-III-240-[Ps-22:22]]) on voinut vaikuttaa vartalovokaaliin. Yhä nykykielessä esiintyy jo Agricolan käyttämät *palkollinen* ja *velvollinen*.

Ulko-llisen kantavartalo on epäodotuksenmukaisesti vahva-asteinen. Tämä voisi selittyä siitä, että *k*-kadollinen *ulo*-vartalo olisi vaikeasti tunnistettavissa. Toisaalta heikkoasteinen muoto *ulgho-llinen*, jossa *gh* ilmaisee soinnillista palataalispiranttia *ɣ*, olisi täysin mahdollinen, ja tällöin kantasanan *k* olisi selvästi havaittavissa. Tunnistettavuus ei siis kelpaa selitykseksi. Mahdollisesti hieman yleisempi *ulkoinen* on vaikuttanut vartaloon. Vastaavasti *kuninkaallisen* vartalona on aina heikkoasteinen *kuninga*-, joka saattaa selittyä siitä, että Agricola merkitsee usein *k*:ta *g*:llä ja, kuten jo todettua, pitkää vokaalia lyhyellä vokaalilla (Rapola 1965: 52, 54).

Eräs poikkeuksellinen johdos on *inhimi-llinen*. Sen kantavartalossa ei ole merkkiäkään kantasanan *nen*-aineksesta. Mahdollisesti tämä johtuu siitä, että *inhimise-llinen* olisi liian monitavuinen. Agricolalla ei nimittäin ole yhtään *llinen*-johdosta, jonka kantavartalossa olisi neljä tavua tai enemmän. Myös kantasanan ja johtimen yhteinen *inen*-aines on voinut vaikuttaa kantavartalon lyhenemiseen. Voidaan kenties myös spekuloida, että sekä *inhiminen* että *inhimillinen* on johdettu samasta **inhime*-vartalosta, edellinen *inen*-johtimella, jälkimmäinen *llinen*-johtimella.

Nykykielelle lähes tuntematon ilmiö ovat pronominikantaiset *llinen*-johdokset. Agricolalla tällaisia on kolme: *millinen*, *minullinen* ja *sillinen*.

Millinen Ise / **sillinen** Poica / **Sillinen** pyhe Hengi . [A-I-857]

Millinen ja *sillinen* ilmaisevat vertailua kantaansa, mutta nykykielessä vertailua pronominiin ei ilmaista *llinen*- vaan *lAinen*-johtimella, siis *millainen* ja *sellainen*.

ANna minulle Laupias HERRA / ette mine sinua aijnoata pelkeisin / ja sinun ties päälle
waellaaijsin / ette minulle hyuesti keuis / ia ettes minua / ia caiki **minuliset** / siugnaijsit
/ meiden kesialan cautta / [A-I-507]

Minullinen esiintyy Agricolalla vain kerran, eikä sen merkitys ole yksiselitteisesti pääteltävissä. Se saattaa ilmaista *millisen* ja *sillisen* tavoin kantasansa vertailua, jolloin myös sen nykyinen johdinvastine olisi *-lAinen*. Sen tarkoitus voisi olla myös 'minun omani, sukulaiseni, perheeni' tms.

Adjektiivikantaiset *llinen*-johdokset ovat nykykielessä melko harvinaisia ja epäproduktiivisia; osa on synonyyminen kantasansa kanssa, osalla on eriytynyt käyttöalueensa ja osan merkitys on eriytynyt kantasastaan. Esimerkiksi *kummallinen* on merkitykseltään käytännössä sama kuin *kumma*. *Autuaallinen* on myös periaatteessa synonyyminen *autuaan* kanssa, mutta siinä, missä *autuaalla* voi viitata niin henkilöihin kuin asioihinkin, *autuaallisen* käyttöala rajoittuu lähinnä asioihin. *Pitkällinen* taas tarkoittaa 'ajallisesti pitkää' ja *syvällinen* 'syvästi vaikuttavaa', joten ne eroavat selvästi kantasanojensa *pitkä* ja *syvä* merkityksistä. (Rintala 1980 : 308–309.)

Agricolalla on huomattavan monta adjektiivikantaista *llinen*-johdosta. Nykykieleen asti säilyneiden *autuaallisen*, *kelvollisen*, *terveellisen* ja *täydellisen* lisäksi hänellä esiintyvät seuraavat sanat: *eksyvällinen*, *epäkelvollinen*, *heikollinen*, *helpollinen*, *hukkuvallinen*, *katoavallinen*, *kauheallinen*, *kuolevallinen*, *laupiaallinen*, *lyhyllinen*, *makiallinen*, *mädällinen*, *näkyvällinen*, *opettavallinen*, *pettävällinen*, *rakkaallinen*, *tosillinen*, *turhallinen* ja *vieraallinen*. Yksikään näistä nykykielestä kadonneista sanoista ei esiinny kolmea kertaa useammin, joten niitä voinee pitää eräänlaisina tilapäisjohdoksina, varsinkin kun ne ovat usein synonyymisia kantasanojensa kanssa. Esimerkiksi *rakkaallinen* esiintyy kahdesti, mutta *racas* pelkästään tässä nimenomaisessa kirjoitusasussa ja sijamuodossa 320 kertaa.

Ja ettes mös meite sijrsit / pimeydhen wallasta / sinun **rackalisen** poias Jesusen
Christusen / meiden lunastajan waldakundan / iossa meille ombi lunastus / [A-I-390]

ISE Jumala / ioca sinun **rackan** poias / Jesusen Christusen / colemasta elemehen
ylesheräytit / meiden wanhurscaudhexi / [A-I-392]

Esimerkeissä *rakkaallinen* ja *rakas* ovat paitsi synonyymisia myös hyvin samanlaisessa asiayhteydessä. Lisäksi ne ovat molemmat *Rukouskirjassa* ja vain muutaman kappaleen päässä toisistaan, eli Agricola on ilmeisesti kokenut voivansa ilmaista samaa asiaa kummalla tahansa sanalla. Se, että *rakkaallinen* esiintyy vain kahdesti ja *rakas* useita satoja, tietysti osoittaa *llinen*-johtimettoman sanan ensisijaisuuden, mutta toisaalta johtimellisten sanojen harvalukuisuus ja rinnakkainen käyttö

johtimettomien sanojen kanssa saattaa viitata nimenomaan tällaisten johdosten produktiivisuuteen. Juuri ne adjektiivikantaiset johdokset, jotka ovat säilyneet nykykieleen, nimittäin esiintyvät Agricolalla huomattavasti useammin, useita kymmeniä kertoja. Lisäksi niistä *terveellinen* ja *täydellinen* ovat erimerkityksisiä kuin kantansa ja *kelvollinen* taas esiintyy Agricolalla yksinomaisesti, ainakaan VKS ei anna *kelpo*-sanan artikkelissaan yhtään esimerkkiä Agricolalta, enkä ole itsekään sellaista löytänyt. Vaikka nykykielessäkin siis esiintyy joitakin adjektiivikantaisia *llinen*-johdoksia, ne saattavat olla Agricolalla produktiivisia.

5.2.2 *llinen*-johdin suhteessa muihin johtimiin

Produktiivisuuden lisäksi Agricolan adjektiivikantaiset *llinen*-johdokset poikkeavat nykyisestä käytöstä siinä, että Agricola muodostaa niitä myös *vA*-partisiipeista: *eksyvällinen*, *hukkuvallinen*, *katoavallinen*, *kuolevallinen*, *näkyvällinen*, *opettavallinen*, *pettävällinen*. Nykykielessä tällaiset *vA*-partisiipeista johdetut sanat ovat *inen*-johtimisia; tarkemmin sanottuna *vA*-partisiippi ja *inen*-johdin katsotaan yhdeksi sekundaariksi johtimeksi *-vAinen* (Hakulinen 2000 : 226). Agricolallakin partisiipeista johdettuja *llinen*-johdoksia esiintyy melko harvoin, jotkin niistä vain kerran, ja niitä paljon yleisempiä ovat vastaavat *inen*-johdokset. Tämän tyyppin harvalukuisuuden tähden nämä johdokset voisikin ohittaa satunnaisina poikkeamina, mutta eräässä yhteydessä ne tuntuvat esiintyvän useammin kuin *inen*-johdokset, joskaan eivät yksinomaisesti. Ne nimittäin rinnastuvat usein samasta kannasta johdettuun *mAtOn*-adjektiivin eli kieltopartisiippiin:

iotca sijghitetut olema / eij **huckuualisest** / mutta **huckumattomast** Siemenist / sen eleuen Jumalan Sanan cautta / [A-I-501]

Ei **catouallisesta** waan **catomattomast** Siemenesta / nimittein / sijte eletteueste Jumalan sanasta / ia ioca ijancaikisesta pysypi . [A-II-603-[1Pt-1:23]]

Anna herra / ette tesse menestys / ia teme **colewalinen** puetetaijsihin **colemattomalla** / [A-I-543]

iotca Taiuas ia Maan päle ouat / **näkyueliset** ia **näkimettömet** / seke ne Thronit ette Herraudhet / taicka Päruchtinaudhet eli Esiwallat . [A-II-555-[Kol-1:16]]

ia caiki miteikenens ouat / **näkywelliset** ia **näkymettömet** / loijt / [A-I-474]

Erityisen keskeinen ero Agricolan ja nykykielen välillä onkin *inen*- ja *llinen*-johtimen käytössä. *inen*- ja *llinen*-johtimisilla yhdysadjektiiveilla on nykykielessä sellainen työnjako, että sana-liitoista johdetaan yleensä vain *inen*-johtimella mutta yhdyssanoista voi johtaa molemmilla (ISK § 279). Agricola käyttää kuitenkin molempia johdostyyppejä:

Anna meille tenepeiuenä meiden **iocapeiuenen** leipen . [A-II-036-[Mt-6:11]]

* Päiue surullensa) se on / Henen **iocapäiuellinen** tööns . Quin hen sanois . [A-II-037-[Mt-6:00]]

Wariele meite HERRA eriseuralisesta ja Jumalattomasta opetuksesta / ette me ydhes iocapeijueses leijues / ia Christusen iocapeijueses sanas ia oppis pysysime **yximieliset** . [A-I-803]

Anna ette me coleman asti sinun Jumalista tachtos seuraijsim / ia ette me Engelein tawalla / olisima **yximieleliset** ja leuoliset [A-I-813]

Jokapäivällisen ja yksimielellisen kohdalla *llinen*-johtimiset variantit ovat kuitenkin harvinaisempia kuin *inen*-johtimiset. Periaatteessa voi tietysti ajatella Agricolan johtaneen *jokapäivällisen* sikäli nykynormien mukaan, että hän kirjoittaa sanaliiton *joka päivä* yleensä yhteen:

Ette **iocapeiue** minulle sanotan / Cussa on nyt sinun Jumalas ? [A-III-270-[Ps-42:4]]

Yksinomaisesti *llinen*-johtimisena Agricola käyttää sanaliitosta johdettuja *hyvánhajullista* ja *kovasydämellistä* ja *kristinuskollista*:

Mutta he palasit ia walmistit **hyuehaijulisi** Yrtti ia woidhett Waan Sabbathina he leueisit Lain keskyn ielken . [A-II-239-[Lk-23:56]]

Ja / hen sano Ette he ouat **Couasydhemelliset** ia paranemattomat . [A-II-407-[Rom-e]]

* Se on / Ne **Christinvskoliset** pite pelkemettömet Christuses oleman / mös caikia Heluetin Portia vastan . [A-III-678-reun2]

Hyvánhajullinen ja *kovasydämellinen* pohjautuvat sanaliittoihin ja ovat näin ollen nykynormin vastaisia. *Kristinuskollisen* kantasana on sen sijaan yhdyssana *kristinuskko*, joten ei ole sinänsä nykynormin vastaista johtaa siitä *llinen*-johdostakaan. Ero on oikeastaan vain siinä, että merkityksessä 'kristitty' käytetään nykyään *inen*-johtimista sanaa *kristinuskoinen*.

inen-johtimisella adjektiivilla ilmaistaan nykykielessä usein sen kantasanan runsautta sen määrittämässä substantiivissa, esimerkiksi *likainen vaate* 'vaate, jossa on (paljon) likaa', *lasinen katto* 'katto, joka on lasia' (ISK § 264). Nämä ISK:n antamat esimerkit tosin eroavat toisistaan huomattavasti; edellinen viittaa pääsanassa olevaan ylimääräiseen, ulkopuoliseen aineeseen, jälkimmäisessä pääsanana taas koostuu, on tehty määritesanasta. Agricola käyttää tässä jälkimmäisessä tehtävässä niin *inen*- kuin *llinen*-johdintakin:

Nin he edeskeuit sen ensimeisen ia toisen Wartiuxen lepitze / ia tulit sen **Rautaisen** Portin tyge / ioca Caupungijn wiepi [A-II-346-[Ap-12:10]]

Sille se ombi sinun cansas / ia sinun Perimises / iotca sine Egiptin maalda wlgosweijt / keskelde **raudhalisen** wghnin [A-I-126-[1Kn-8:51]

Hänen pinansa / kiluotuxensa / ia **verelisen** / hiotuxen tädhen . [A-I-863]

Nykykielessä *llinen*-johdinta voi käyttää tällaisissa yhteyksissä vain, jos se ilmaisee laskettavissa olevaa määrää, yleensä yhtä (*kivellinen luumu*) mutta joskus enempääkin (*pilkullinen koira*) (ISK § 278). Sillä ei voi siis ilmaista sitä, mistä pääsana yleisesti ottaen koostuu (vrt. *lasinen katto*).

Aina ei nykykielessäkään ole yksiselitteistä, millä johtimella jotakin tiettyä merkitystä tulisi ilmaista. Lokaalisuutta voi hyvin ilmaista *llinen*-johtimella, esimerkiksi *edellinen*, *maallinen*, *päällinen*. Agricola käyttää *llinen*-johdinta kuitenkin myös sellaisissa lokaalisissa yhteyksissä, joissa nykyisin käytettäisiin *inen*-johdinta:

Senteden piteket minun Säätyni ia Oikiuteni / ia elket ycteken neiste Cauhistoixa tehkö / taica ne Codholiset eli **vlcoliset** teiden seassan . [A-III-777-[3Ms-18:26]]

Sijtte hen mainitze ne **vlcoiset** Jumalan lahiat [A-III-300-[Ps-65:0]]

nijlle sine palio paramat ihastuxet sinun pyhes henges cautta walmistit / ioijta eij mailma tunne / hiliithen ia asettain temen Elemen waijuat / **siseliselle** ja salaijsella lodhutoxella / [A-I-732]

Nin ouat mös caiki hyuet Töödh / ei mwta quin wlconaiset merckit / Jotca vskosta noudhattauat / ia osotauat ette Inhiminen on Jumalan edes **siseiselde** polelda wanhurskas / ninquin yxi hyue hedelme osotta ette pw on hyue . [A-II-408-[Rom-e]]

Sisällisen käyttö on sikäli perusteltua, että sille on olemassa samanlainen korreloiva ulkopaikallissijainen adverbisarja (*sisällä*, *sisältä*, *sisälle*) kuin nykykielisillä *llinen*-johtimisilla sanoilla *edellinen* (*edellä*, *edeltä*, *edelle*) ja *päällinen* (*päällä*, *päältä*, *päälle*) (Rintala 1980: 215–216). *Ulkollisella* ei tällaista kuitenkaan ole vaan vastaavat merkitykset ilmaistaan essiivillä, partitiivilla ja laatiivilla (*ulkona*, *ulkoa*, *ulos*) (Hakulinen 2000: 100–101, 109).

Niin *inen*- kuin *llinen*-johtimilla muodostetaan possessiivisiä adjektiiveja. Usein ne ovat karkeasti ottaen synonyymisia ja niillä on vain tyyliero; esimerkiksi *murheellinen* on nykykielessä neutraali ja *murheinen* ylätyylinen. (ISK § 278.) Sen tarkempaa normeihin perustuvaa selitystä ei siis voi antaa sille, miksi tietyt Agricolan mielentilaa (*ilollinen*, *vihallinen*) tai fyysistä tilaa (*janollinen*, *unellinen*) ilmaisevat *llinen*-adjektiivit ovat nykykielessä *inen*-johtimisia. Mielentilaa ilmaisevassa Agricola tosin käyttää myös *inen*-johdinta:

Teme ombi se **iloinen** Caupungi / ioca nin irstana asupi [A-III-707-[Sef-2:15]]

Ilotkahat sinusa / sinun paluelias / ja eij itzesens / eijke ydhesseke mwisa / Sille sine aijnoa olet minun **iloinen** toijuo' / ia crunon / [A-I-525]

Se Jumalatoim on niin coria ia **wihaijnen** / etteij hen ketän tottele [A-I-260-[Ps-10:4]]

Ja HERRAN pite henen cunnialisen änen cwluttaman / ette henen vlosoijettu Käsiuartens nähheisijn . **Wihalisen** haastamisen cansa / ia culuttauan Tulen Liekin cansa / wäkeuen Saten ia Raken cansa . [A-III-480-[Jes-30:30]]

Langeneella änelle / Pleikille caswolla / mardahalla carwolla / kynelisille silmille / pörttynelle aijwolla / palawalla rackaudhella / hoocawaisella curckulla / **ianoliselle** halolla / [A-I-383]

Ja he' tuli / ia leusi heiden taas macamast / Sille ette heidhen silmense olit **wneliset** / Ja eiuet tienyet mite heidhen piti hende wastaman . [A-III-168-[Mt-26:43]]

Nykykielessä lyhyempää varianttia puoltaa taloudellisuus, mutta sekään ei ole johtanut kategoriseen *inen*-johdosten käyttöön (*murheellinen, surullinen*).

Siinä, missä edellä käsitellyistä synonyymisista *inen* ~ *llinen* -parikeista *llinen*-johdos on yleensä nykykielessä neutraali, ollessaan synonyyminen samakantaisen *kAs*-johdoksen kanssa *llinen*-johdoksen sävy on yleensä arkaistinen ja *kAs*-johdoksen neutraali. Tämä johtuu siitä, että vanha kirjasuomi perustui länsimurteisiin, joten *kAs*-johdin tuli itämurteisena varianttina vasta paljon myöhemmin kirjalliseen käyttöön. Agricola ei ilmeisesti käytä lainkaan *kAs*-johdinta. Nykyään siis *kAs*-johtimisina kirjoitettaisiin seuraavat Agricolan *llinen*-johdokset: *ansiollinen, halullinen, iällinen, lustillinen* (nykykielessä etuvokaalinen *lystikäs*) ja *voimallinen*. Toisissa tapauksissa Agricolalta peräisin oleva *llinen*-johdos ja *kAs*-johdos ovat hakeutuneet eri merkitystehtäviin: *muodollinen* ~ *muodokas, onnellinen* ~ *onnekas, osallinen* ~ *osakas*. (Hakulinen 2000: 166.)

Nykykielessä vertailua johonkin ilmaistaan usein *mAinen*-johtimella (esim. *akkamainen, poikamainen*); Agricola käyttää tässä tehtävässä lähinnä *llinen*-johdinta: *herrallinen, huorallinen, koirallinen, noidallinen, ämmällinen*. Tosin, kuten jo luvussa 4.1.5 mainitaan, monet Agricolan vertailua ilmaisevat *llinen*-johdokset ovat säilyneet samanmuotoisina nykykieleen (*isällinen, jumalallinen, lapsellinen*).

Lisäksi Agricolalla on joitakin *llinen*-johdoksia, joiden nykykieliset vastineet ovat muunjohtimisia kuin edellä käsitellyt. *Avullisen, toimellisen* ja *unellisen* voi korvata nykykielessä *liAs*-johdoksilla (vrt. *unellinen* ~ *uninen* edellä) *avulias, toimelias* ja *unelias, riidallisen* ja *sodallisen* *isA*-johdoksilla *riitaisa* ja *sotaisa, vaivallisen* *llOinen*-johdoksella *vaivalloinen, vainollisen* tekijännimijohdoksella *vainooja*. *Kirollisen* ja *pelollisen* taas voi korvata *vA*-partisiipeilla *kiroileva* ja *pelottava*. Mitään yksiselitteistä ja täydellistä vastaavuutta Agricolan ja nykykielen johtimien välillä ei tietenkään voi osoittaa; jotakin Agricolan *llinen*-johdosta voi vastata useampikin samakantainen nykykielen johdos, kuten juuri Agricolan *unellinen* ~ nykykielen *uninen, unelias*.

5.2.3 Substantiivinen käyttö

Joitakin *llinen*-johdoksia Agricola käyttää substantiivimaisesti tavalla, joka ei ole tyypillistä niiden nykykäytölle. Tällaiset sanat ovat tavallisesti Agricolalla taajaan esiintyviä ja ennen kaikkea adjektiiveja. Ne on tietyissä yhteyksissä kuitenkin tulkittava substantiivimaisiksi, koska ne eivät saa pääsanaa. Tällaisia ovat mm. *hengellinen*, *jumalallinen*, *kristillinen*, *kunniallinen*, *rauhallinen* ja *uskollinen*. Seuraavissa esimerkeissä olen rinnastanut adjektiivisen ja substantiivisen käytön Agricolalla niin, että ensimmäinen esimerkki vastaa nykyisenkaltaista adjektiivimaista ja jälkimmäinen poikkeuksellista substantiivimaista käyttöä.

Hengellinen on Agricolalla paitsi nykyisessä merkityksessä 'uskonnollinen, maallisen vastakohta' (NS) myös 'elävä, elollinen' (VKS), jolloin se on tulkittavissa myös substantiivimaiseksi:

Niste **Hengelisiste** Lahijoista / Rackat Weliet em mine tadho teilde salata . [A-II-481-[1Kor-12:1]]

Caiki **hengelliset** / kijtteken HERRA Haleluia . [A-I-224-[Ps-150:6]]

Jumalallinen on adjektiivina 'Jumalalle ominainen, Jumalasta lähtenyt' (VKS) mutta merkityksessä 'hurskas, jumalaapelkäävä' (VKS) se esiintyy substantiivimaisesti:

ANna HERRA Jumala / sinun palueliaijs / ia palueluspicaijs / sinun wscosas / ia puchtaudhes wahwistoxen / ette he **Jumalallisella** rackaudhella kijnittetyt olisit / ia eij misseken kiusauxes / sen cokonaijsudhest poijsereckanisi / Sinun >et . [A-I-451]

Herra taita ne **Jumalalliset** kiusauxista pelasta / Mutta ne wäret Domiopeiuen asti ketke pijnatta . [A-II-614-[2Pt-2:9]]

Kristillinen on adjektiivina merkityksessä 'kristinuskoon kuuluva, sen oppien mukainen' (NS) ja substantiivina 'kristitty' (VKS):

Samalmoto mös sijte **Christiliset** Seurakunnasta / ia henen Menostans / mite ia quinga palio ne Jumaliset nijste Jumalattomista tessse Mailmasa kersimen pite . [A-III-204-[Ps-e:0]]

Autta ette me / ia caiki **Christiliset** / aijalans sen pyhen Sacramentin / armon cansa / keluolisesta / ia meiden sijeluna terweydhexi ottaijsim . [A-I-804]

Kunniallinen on adjektiivina merkityksessä 'arvostettu, kunnioitettu' (VKS) ja substantiivina 'ylimys' (VKS):

Rucoxet molemista Testamentist / iotca Pyhet Iseth . Esijset Prophetat / Domarit / Kuningat / **Cunnialiset** Miehet ia waijmot / rucoellut ouat . [A-I-117]

Senteden minun Canssan tapaturmast poiswiedhen Fangiuxehen / ia henen **Cunnialistens** teuty Nelke kerssie / Ja heiden Ychteinen Canssans Jano kersi . [A-III-464-[Jes-5:13]]

Rauhallinen on adjektiivina 'rauhanomainen, levollinen, tyyni, vakaa' (NS) ja substantiivina 'rauhantekijä':

ette me saijsima heiden / lewolisen ja **rauhalisen** elemen / caikesa Jumaludhesa ja cunniasa pite / [A-I-693]

Autuat ouat ne **rauhaliset** / sille ne pite Jumalan poijaxi cutzutaman / [A-I-088-[Mt-5:9]]

Uskollinen on adjektiivina 'luotettava' (NS) ja substantiivina 'uskovainen':

Ninquin te opitta Epaphrast meiden rackalda Cansapaluuelialda / ioca on yxi Christusen **Uskolinen** paluelia teiden edesten / [A-II-555-[Kol-1:7]]

Eli mikä souindo Christusella ombi Belialin cansa ? Taicka mite osa **Uskolisella** ombi wskomattoman cansa ? [A-II-505-[2Kor-6:15]]

Seuraavassa vielä joitakin esimerkkejä Agricolan *llinen*-johtimisten adjektiivien substantiivisesta käytöstä:

RIttele HERRA minun **Ridholisteni** cansa / Sodhi minun **Sodhalisteni** wastan . [A-III-257-[Ps-35:1]]

Ja >Justitia / se on / Oikeus Coska Hen ne Wighattomat eli **Todheliset** autta / holho / wariele ia wanhurscautta . Quin pyhis Ramatuis vsein homaitan . [A-III-391-[Ps-119:0]]

Samalla hetkelle riemuitzi Jesus Henges ia sanoi / Mine kite' sinu Ise / Taiuan ia Maan Herra / ettes neme salasit wijsailda ia **toimelisilda** / ia olet ne ilmoittanut Tyhmille / Ja tosin / sille ette näin sine olet mieltynyt Ise / [A-II-198-[Lk-10:21]]

-- Ne **Tuskaliset** holhotan / ia ne waiuatut / autetan . Nemet ialot hyuetteghot / tesse nykyses Eelemes Christusest osotetan -- [A-III-428-[Ps-145:0]]

Tyypillisesti Agricolan substantiivisesti käytetyt *llinen*-adjektiivit ovat ihmistarkoitteisia ja monikossa. Tässä suhteessa käyttö vastaa nykykieltä (ks. ISK § 626). Ero nykykieleen on lähinnä siinä, mitä adjektiiveja käytetään substantiivisesti.

Monikkomuotoiset substantiivisesti käytetyt adjektiivit saavat Agricolalla usein pronomini-

määritteen *ne*. Se on melko todennäköisesti tullut käännökstististä vastaamaan määräistä artikkelia (esim. saksan *die*), kuten voi huomata seuraavista Agricolan ja Lutherin käännösten rinnastuksista:

Ne **woimaliset** ombi hen cukistanut istumelda / ia corgotti ne Neuret . [A-II-164-[Lk-1:52]]

Er stöbet **die Gewaltigen** vom Stuhl und erhebt die Niedrigen.[Lk-1:52]

Mutta hamast Johannesen Castaijan peiuiste / nin tehen peiue' asti kersi Taiuaa' * waldaku'da / wäkiwalda / ia ne **wägelliset** sen repiuet heillens . [A-II-051-[Mt-11:12]]

Aber von den Tagen Johannes des Täufers bis hierher leidet das Himmelreich Gewalt, und **die Gewalt** tun, die reißen es zu sich. [Mt-11:12]

Syitä johdosten substantiivimaiseen käyttöön Agricolalla ja toisaalta tällaisen käytön vähene- miseen nykykielessä voi olla monia. Paikoitellen voi olla kyse vain satunnaisista substantiivistumi- sista; onhan nykykielessäkin mahdollista käyttää adjektiiveja substantiivimaisesti. Tällöin voitaisiin olettaa elliptinen pääsana, esimerkiksi ihminen. Usein substantiivinen käyttö vaikuttaa olevan moni- kossa, jolloin sen yleistävyys oikeuttaa pääsanana poissaolon. Näin esimerkiksi virke *Caiki hengelliset / kijtteken HERRA Haleluia* voisi olla muodossa *Caiki hengelliset inhimiset/ kijtteken HERRA Haleluia*.

Myös sanojen yleisyys Agricolalla voi osaltaan selittää substantiivista käyttöä. Kun sanoja käytetään usein tietyissä yhteyksissä, varsinaisen substantiivin käyttäminen pääsanana muuttuu tur- haksi, sillä merkitys ymmärretään jo pelkästä määreestä. Samalla tavoin kuin voidaan konstruoida merkityskehitys *illallinen ateria* > *illallinen*, voidaan olettaa esimerkiksi *kristilliset ihmiset* > *kristil- liset*, jolloin määreenä toimivasta adjektiivista tulee substantiivi. Toisaalta Agricolalla on myös vain kerran esiintyvä *pirullinen*, joka on selvästi substantiivinen:

Nin quin nyt ne Lumoiat / Luitziat / Wimitziet / Welhot ia **Piruliset** / Ristin merkin / ia pyhie Sanoia ia mwdh taikoxet prucauat . [A-II-351-[Ap-13:00]]

Toisaalta näiden tiettyjen johdosten substantiivisuuden katoaminen nykykielessä saattaa joh- tua paremman vastineen olemassaolosta. Agricolalla itselläänkin on käytössä esimerkiksi sana *kris- titty*, jolloin *kristillisen* käyttäminen tässä merkityksessä olisi turhaa.

Selvästi substantiivisuuden katoamista harvinaisempaa on vastakkainen kehityssuunta, adjek- tiivisen johdoksen substantiivistuminen. Oikeastaan ainut selvä tapaus on *illallinen*. Agricolalla se kuvaa vain aikaa ja on siis siten vain adjektiivinen:

Catzo peltomies odotapi site callista Maan Hedhelmete / ia ombi kersiuainen sihenasti

quin hen saapi Amulisen ia **Illalisen** Saten . [A-II-665-[Jak-5:7]]

Agricolalla 'ilta-aterian' (VKS) merkityksessä on *ehtoollinen*, joka on sittemmin erikoistunut merkitykseen 'eukaristia, ehtoollisen sakramentti' (VKS). Tällöin *illallinen* on korvannut tämän *ehtoollisen* aiemman merkitystehtävän.

6 PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuksessani olen pyrkinyt tuomaan esille Agricolan *llinen*-johdosten merkityksen kehitystä ja säilyvyyttä nykypäivään niin lekseemien kuin laajemmin eri merkitystehtävryhmien tasolla. Satakunta Agricolan 179 *llinen*-johdoksesta esiintyy yhä nykykielessä, mikä on hyvin lähellä sitä 60 %:n osuutta, joka on ylipäätään Agricolan sanoista säilynyt (MAK: 210), ja tämä sanasto on keskeistä sanastoa niin Agricolalla kuin nykykielessäkin (*ajallinen, hedelmällinen, hengellinen, jumalallinen, maallinen, taivaallinen, täydellinen, valheellinen*). Tosin säilyneestä sanastosta noin puolet on nykyään jossain määrin eri merkityksessä kuin Agricolalla; tämä voi tarkoittaa vähäistä merkityksen muutosta, jolloin nykyinenkin merkitys saattaa esiintyä Agricolalla (Agricolan *uskollinen* 'uskovainen, lojaali' > nykykielen 'lojaali'), tai sanan täydellistä merkityksenmuutosta (*huolellinen* 'murheellinen, jolla on huoli' > 'tarkka, säntillinen'). Toisaalta aina ei voi sanoa, onko merkityksen muutosta todella tapahtunut; varsinkin harvoin esiintyvien lekseemien merkityskirjo on Agricolalla väistämättä melko kapea. Esimerkiksi *myrkyllistä* hän käyttää vain kuvallisessa merkityksessä, mutta lienee melko selvää, että se on ollut Agricolankin aikaan myös konkreettisessa merkityksessä. Ylipäätään nykyistä kuvallisempi kieli selittyy yksinkertaisesti kontekstista: Agricolan kirjoitukset ovat uskonnollista kieltä, joka on helposti tavallista abstraktimpaa. Luvussa 3 tehty jaottelu ei siis ole absoluuttinen vaan pikemminkin suuntaa antava.

Agricolalla on kuitenkin myös melko paljon sellaisia *llinen*-johdoksia, joiden merkitys on muuttunut huomattavasti nykykielestä (kuten *huolellinen* 'murheellinen' > 'tunnollinen', *merkillinen* 'merkittävä' > 'outo', *viallinen* 'syyllinen' > 'epäkuntoinen'). Jopa tällaisissa tapauksissa on toki mahdollista, ettei sana ole muuttunut Agricolan aikaisesta yleisestä merkityksestä vaan että Agricola on käyttänyt sanaa poikkeavasti. Tällaiseen voisi johtaa esimerkiksi jonkin jo kielessä olevan sanan käyttö käännöstekstin mukaisesti. Esimerkiksi Agricolan *työllisen* 'todellinen, varsinainen' merkitys on melko kaukana sen kantasanan merkityksestä 'työ, teko', mutta vastaa ruotsin 'työtä' merkitsevää sanasta *verk* johdettua sanaa *verklig* 'todellinen, varsinainen'.

Useimpien sanojen kohdalla lienee kuitenkin todennäköistä, että niiden merkitykset ovat aidosti muuttuneet. Tälle on monta selitysmahdollisuutta. Esimerkiksi lekseemin merkitys voi muuttua tavallaan itsenäisesti, ilman että muu kieli siihen vaikuttaisi. Tällainen kehitys saattaa olla johdoksessa *viallinen*, sillä sen merkityskehityksestä Agricolan 'syyllisestä' nykykielen 'epäkuntoiseen' (NS) ei ole seurannut vastaavaa merkityskehitystä sen karitiivivastineessa *viaton*, joka tarkoittaa yhä nykykielessäkin 'syytöntä'. Toisaalta sen kantasana viittaa nykykielessä ehkä pikemminkin juuri esimerkiksi sähkölaitteessa piilevään ongelmaan kuin abstraktimpaan juridiseen tai uskonnolliseen ongelmaan, syyhyn tai syyllisyyteen. Tämä kantasanan merkityksen muutos voikin olla yhtäläillä

johdoksen merkityksen muutoksen syynä.

Paitsi kantasanan merkityksen muutos myös jonkin muun johdosta lähellä olevan sanan tai ilmauksen merkityksen muutos voi olla itse johdoksenkin merkityksen muutoksen syynä. Esimerkiksi *huolen* 'murhe' merkitys ei ole juuri muuttunut Agricolasta nykykieleen mutta *huolellisen* on (Agricolalla 'murheellinen' > nykykielessä 'tarkka, sääntillinen'). Kielessä on kuitenkin sellaisia *huoli*-saneeseen kuuluvia ilmauksia, jotka korreloivat *huolellisen* nykymerkityksen kanssa, kuten *tehdä huolella* 'tehdä tarkasti, tunnollisesti, sääntillisesti' tai *huolehtia* 'varmistaa' (*huolehtia* voi toki olla myös merkityksessä 'murehtia'). Toinen asia tietenkin on, minkäsuuntaisia nämä korrelaatio-suhteet ovat, sikäli kun sellaisia ylipäätään on; siis onko *huolellinen*-adjektiivi vaikuttanut *huolehtia*-verbiin vai toisinpäin vai onko jokin muu muoto vaikuttanut näihin molempiin.

Ra(a)dollinen on toki erityistapaus, mutta se osoittaa, että merkityksen muutos voi tapahtua myös sen mukaan, miten sana hahmotetaan. Tässä tapauksessa kyse on siis kantasanan virheellisestä tulkinnasta. Alkuperäinen kantasananahan on *rata*, mutta Agricolan vaihteleva ortografia ja sanan monikkovartalaisuus ovat johtaneet siihen, että kantasanaksi on tulkittu *raato*. (Hakulinen 2000: 396–397.) Tietysti on aiheellista pohtia, onko tällaisessa tapauksessa edes kyse jonkin sanan merkityksenmuutoksesta vai pikemminkin kahdesta eri sanasta.

Kadonneet sanat ja varsinkin sellaiset, joita ei esiinny myöhemmissä sanakirjoissa, ovat useimmiten luonteeltaan tilapäisjohdoksia, joille Agricolallakin on ollut parempi vastine (*kristinuskollinen* ~ *kristillinen*, *lyhyllinen* ~ *lyhyt*). Tällainen kehitys on tietysti melko ilmeinen: kun jokin sana esiintyy usein, se jää ihmisten mieleen ja siten myös käyttöön, kun taas kerran, kaksi esiintyvä sana, jolle on vielä kaiken lisäksi olemassa parempi vaihtoehto, katoaa helpommin.

Eri merkitysryhmien kehitys on samansuuntainen kuin sanastonkin. Käsittelemäni Agricolan keskeiset merkitysryhmät ovat säilyneet nykykieleen asti, eikä Agricolalla ole mitään sellaista merkitysryhmää, jota ei nykykielessä olisi, lukuun ottamatta joitakin yhden, kahden johdoksen tilapäismerkitysryhmiä (esim. kantasanan runsautta ilmaisevat *raudallinen* ja *verellinen*, jota ilmaistaisiin nykykielessä *inen*-johtimella).

Lokaalinen merkityskomponentti on jo Agricolalla huomattavan vähäinen. Niin Agricolalla kuin nykykielessä vahvimmin lokaalisia ovat suhteellista paikkaa ilmaisevat johdokset (*edellinen*, *sisällinen*, *ulkollinen*) mutta ne ovat Agricolalla melko harvinaisia. (Rintala 1980: 215–216.) Absoluuttista paikkaa ilmaisevat johdokset taas ovat jo Agricolalla selvästi abstraktimmassa, kantasanan tarkoitteen piiriin jollakin tavoin kuuluvassa merkityksessä (*maailmallinen*, *maallinen*, *taivaallinen*), ja niiden lokaalinen merkityskomponentti on yleensä toissijainen, joskin Agricola käyttää niitä paikoin selvästi nykyistä lokaalisemmassa merkityksessä, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

On mielenkiintoista, miten ne ovat esimerkissä samaan aikaan selvästi abstraktissa mutta yhtä selvästi myös lokaalisessa merkityksessä.

Nykykielessä temporaaliset *llinen*-johdokset jakautuvat ajankohtaa (*keväällinen, yöllinen*) ja kestoa (*hetkellinen, tuokiollinen*) ilmaiseviin, mutta Agricolalla on oikeastaan vain edellisiä. *Ajallinen* ja *katoavallinen* voisi tulkita ehkä jossain määrin kestoa ilmaiseviksi, mutta pikemminkin ne ovat abstrakteja tarkoittaen 'tämänpuoleista, maallista, profaania'. Ajankohtaa ilmaisevat johdokset ovat Agricolalla selkeämmin temporaalisia, mutta niitäkin hänellä on vain vuorokaudenaikaa ilmaisevia (*aamullinen, illallinen, yöllinen*). Ajankohtaa ilmaisevien sanojen määrä on tietysti melko rajallinen, mutta esimerkiksi vuodenaajoista olisi Agricolakin hyvin voinut johtaa *llinen*-johdoksia (*keväällinen, talvellinen*). Lisäksi Agricolan ja nykykielen välillä on sellainen merkitysero, että Agricola viittaa temporaalisilla *llinen*-johdoksillaan johonkin ajankohtaan yleisesti (*aamullinen sade* 'aamulle ominainen sade, yleisesti aamulla tapahtuva sade), kun nykykielessä tämä ilmaistaisiin *inen*-johdoksella. Nykykielessä temporaalisilla *llinen*-johdoksilla viitataan johonkin yhteeseen, kerralliseen ajankohtaan, yleensä lähimpään edelliseen (*aamullinen vieras* 'vieras, joka kävi tänäaamuna'). (Rintala 1980: 219–221.)

Possessiivinen merkityskomponentti on keskeinen niin Agricolalla kuin nykykielessäkin. Toisin possessiivisuus on hyvin laaja käsite, sillä se voi viitata paitsi habitiiiviseen omistussuhteeseen (nykykielessä *jalallinen, kannellinen, hunnullinen, talollinen*) myös paljon abstraktimpaan omistamiseen (*ansiollinen, murheellinen, surullinen, verollinen*). Agricolan possessiivisista *llinen*-johdoksista lähes kaikki kuuluvat jälkimmäiseen ryhmään (*halullinen, ilollinen, järjellinen, luvallinen*), konkreettista omistamista ilmaisevat oikeastaan vain *kynallinen, talollinen* ja tavallaan *lävillinen*. Myös kantasansa tuottamista ilmaisevia *llinen*-johdoksia pidetään possessiivimaisina, Agricolalakin näitä on jonkin verran (*hedelmällinen, kirollinen, pelollinen, vahingollinen*). (Rintala 1980: 302–308.)

Myös tilan (*irrallinen, janollinen, surullinen*), vertailun (*inhimillinen, isällinen, veljellinen, herkullinen, myrkyllinen*) ja kantasanan tarkoiteelle tai tarkoitteen piiriin kuulumisen ilmaiseminen (*kuninkaallinen, lihallinen*) ovat Agricolalle ja nykykielelle yhteisiä merkitystehtäviä. Vähäisempiä, yhden tai kaksi johdosta sisältäviä merkitysryhmiä en olekaan käsitellyt, sillä ne ovat Agricolalla luonteeltaan tilapäisjohdoksia eivätkä näin ollen edustane sen ajan *llinen*-johdosten todellisia suuntauksia paitsi osoittamalla *llinen*-johtimen olevan todella monimerkityksinen ja joustava johdin. Toisaalta Agricolalta kuitenkin myös puuttuu joitakin nykykielen *llinen*-johdosten tehtäviä. Keskeisin näistä on tilavuusmitan ilmaiseminen (*hyppysellinen, lusikallinen*). Lisäksi häneltä puuttuvat välinettä (*kirjallinen, sanallinen*) ja tapaa ilmaisevat (*säntillinen, verkallinen*) *llinen*-johdokset. (Ha-

kulinen 2000: 165–166; Rintala 1980: 216–217, 221–223, 226.)

Yleisesti ottaen *llinen*-johtimen merkitystehtävät ovat olleet moninaiset koko kirjasuomen ajan. Tästä onkin seurannut se, että *llinen*-johtimen tehtäviä suhteessa muihin johtimiin on jouduttu kielenhuollossa pohtimaan. Agricolalla ei oikeastaan useinkaan voida puhua mistään nykyisenkaltaisesta työnjaosta, vaan esimerkiksi *llinen*- ja *inen*-johdinta hän käyttää usein samoissakin merkityksissä (*iloinen* ~ *ilollinen*, *vihainen* ~ *vihallinen*), ja toisaalta Agricola ei käytä lainkaan tiettyjä johtimia, jotka nykyään korvaisivat osan hänen käyttämistään *llinen*-johdoksista (*iällinen* > *iäkäs*).

Agricolan *llinen*-johdosten muodostaminen noudattaa suurimmilta osin nykykieleen asti säilynyttä tapaa johtaa genetiivivartalosta (*taivaa*- > *taivaallinen*), mutta poikkeuksiakin hänellä on. Nämä poikkeuksetkin ovat sikäli mielenkiintoisia, että ne ovat joissain tapauksissa säilyneet nykykieleen: *Inhimillisen* kantasanan genetiivivartalo olisi *inhimise*- ja *miehuullisen* *miehuude*-. Silti molemmat johdokset esiintyvät juuri tämänmuotoisina vielä *Nykysuomen sanakirjassakin*.

llinen-johdokset ovat nousseet viime vuosina uuteen suosioon, vaikka sitä toki onkin koko kirjasuomen ajan käytetty. Tähän on varmasti vaikuttanut sen jo valmiiksi väljärajainen merkitystehtäväjako, jolloin sitä on päädytty käyttämään eräänlaisena tilapäisjohdoksena. Usein se vastaa kantasanaanansa antaen käsiteltävälle asialle vain neutraalimman sävyn (*lääkkeellinen hoito* ~ *lääkehoito*, *tuotannollinen kapasiteetti* ~ *tuotantokapasiteetti*). Vaikka tällainen käyttö ei sinänsä ole uutta, sillä onhan Agricolallakin kantasanaanansa tarkoitteelle tai tarkoitteen piiriin kuuluvia *llinen*-johdoksia, jotka voisi korvata kantasanallaan tai sen genetiivillä (*jumalallinen vastaus*, *noidalliset konstit*), on se laajuudessaan saavuttanut uudet mittasuhteet. Artikkeleita tästä ovatkin kirjoittaneet ainakin Rintala (1979) ja Mielikäinen (2009), mutta olisi aiheellista tehdä näin suuresta kielellisestä ilmiöstä laajempikin tutkimus. *llinen*-johdoksissa riittää vielä pureskeltavaa, niin myös Agricolassa; tämän ovat tutkijat osoittaneet ehtymättömällä mielenkiinnolla. (Mielikäinen 2009, Rintala 1979.)

LÄHTEET

Aineslähteet

Internet 1 = Kaino-aineistopalvelu: http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/vks_coll_rdf.xml

Internet 2 = Vuoden 1642 Biblia: <http://www.finbible.fi./head/raam1642.htm>

Internet 3 = Raamatunkäännökset, niin suomalaiset (1776, 1933/1938 ja 1992) kuin muunkielisetkin: raamattu.uskonkirjat.net

Internet 4 = MOT-nettisanakirja: <http://mot.kielikone.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80>

Muut lähteet

Ganander, Christfrid: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997.

Hakulinen, Lauri 1999: *Sanat on kaikki sarvipäitä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 745. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

——— 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton painos. Tummavuoren Kirjapaino Oy. Vantaa: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Heininen, Simo 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki: Edita.

Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Porvoo: WSOY.

Häkkinen, Kaisa – Vaittinen, Tanja 2007: *Agricolan aika*. Helsinki: BTJ Kustannus.

Internet 5 = <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=572> 30.5.2013.

Internet 6 = <http://www.mv.helsinki.fi/home/tammisol/KatKirkko.htm> 18.4.2013.

Internet 7 = <http://hyvaakarmaa.blogspot.fi/2013/04/aamuinen-huoltokatko.html> 5.6.2013

Internet 8 = http://www.iltalehti.fi/uutiset/2013022616721379_uu.shtml 5.6.2013

ISK = *Iso suomen kielioppi*. Hakulinen, Auli et al. 3. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.

Juslenius, Daniel: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1968.

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2006.

Leino, Pirkko 2006: *Hyvää suomea*. 4. painos. Helsinki: Otava.

Lönnrot, Elias: *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja*. Helsinki 1874–1880.

MAK = Koivusalo, Esko 1988: *Mikael Agricolan kieli*. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MAT = *Mikael Agricolan teokset. Tekstien selvennys*. Toimittanut Lahja-Irene Hellemaa et al. Porvoo: WSOY 1987.

Mielikäinen, Aila 2009: Alueellisesta tarinalliseen – monikäyttöinen *llinen*-johdin. – *Kielikello* 3/2009. – <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=2032> 3.6.2013

——— 2010: Maallista, ajallista, inhimillistä. Monikäyttöiset *llinen*-johdokset Agricolasta nykypäivään. – *Kielikello* 1/2010. – <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=2083> 3.6.2013

NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.

Nummila, Kirsi-Maria 2011: *Tekijännimet Mikael Agricolan teosten kielessä. Henkilötarkoitteisten johdosten merkitykset, funktiot ja rakenteet*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.

Rapola, Martti 1962: *Agricolan apajalla*. Forssa: Forssan kirjapaino Oy.

——— 1965: *Suomen kirjakielen historia I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rintala, Päivi 1979: ”Toimituksellista kirjoittelua seudullisesta lipusta” – *llinen*-johtimiset adjektiivit ja niiden käyttö. – *Kielikello* 1/1979

——— 1980: Adjektiivisten *llinen*-johdosten semantiikkaa ja syntaksia. – *Virittäjä* 84 s. 212–229, 302–318.

Sadeniemi, Matti 1946: Graafinen vai graafillinen, krooninen vai kroonillinen? – *Virittäjä* 50 s. 491–493.

Salmi, Heidi 2010: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.

Tarkiainen, Viljo – Tarkiainen, Kari 1985: *Mikael Agricola: Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.

Vesikansa, Jouko 1978: *Johdokset*. Nykysuomen oppaita 2. Porvoo: WSOY.

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–1994.

Liite 1. Agricolan nykykielistetyt *llinen*-johdokset ja esimerkki alkuperäisestä kirjoitusasusta.

#	<i>llinen</i> -johdos	Kirjoitusasu
1	aamullinen	<i>Amulinen</i>
2	ajallinen	<i>aialinen</i>
3	ansiollinen	<i>ansiolinen</i>
4	armollinen	<i>armolinen</i>
5	autuaallinen	<i>autualisen</i>
6	avullinen	<i>auulinen</i>
7	edellinen	<i>edhelinen</i>
8	ehtollinen	<i>Ectolinen</i>
9	eksyvällinen	<i>Exyueliset</i>
10	epäkelvöllinen	<i>epekeluoliset</i>
11	eriseurallinen	<i>eriseuralisesta</i>
12	evankeliollinen	<i>Euangelioline</i>
13	greekillinen	<i>Grekillinen</i>
14	hajallinen	<i>haijalisen</i>
15	hajullinen	<i>haiulisi</i>
16	halullinen	<i>halulinen</i>
17	haurallinen ~ haureellinen	<i>hauralinen, haurelisen</i>
18	hedelmällinen	<i>hedhelmeline</i>
19	heikollinen	<i>heicolisiman</i>
20	hekumallinen	<i>hecumalliset</i>
21	helpollinen	<i>helpolinen</i>
22	hengellinen	<i>hengelinen</i>
23	herkullinen	<i>herculiset</i>
24	herrallinen	<i>Herralisen</i>
25	hirmullinen	<i>hirmulinen</i>
26	hukkuvallinen	<i>huckuualisest</i>
27	huolellinen	<i>holelinen</i>
28	huoneellinen	<i>Honelinen</i>
29	huorallinen	<i>hooralinen</i>
30	hyvä(n)hajullinen	<i>hyuehaijulisi</i>
31	häpeällinen	<i>Häpielinen</i>
32	härillinen	<i>härilinen</i>
33	hävyllinen	<i>häwuylinen</i>

34	ihmeellinen	<i>ihmelinen</i>
35	illallinen	<i>Illalisen</i>
36	ilollinen	<i>ilolinen</i>
37	inhimillinen	<i>Inhimilinen</i>
38	irallinen ~ irtaallinen	<i>irdalisen, irtaliset</i>
39	isällinen	<i>Iselinen</i>
40	iällinen	<i>ijälinen</i>
41	janollinen	<i>ianoliselle</i>
42	jokapäivällinen	<i>iocapäüuelinen</i>
43	jumalallinen	<i>Jumalalinen</i>
44	järjellinen	<i>ierghielisen</i>
45	kaksäänellinen	<i>CAXENELISET</i>
46	kanssaperillinen	<i>cansaperiliset</i>
47	katoavallinen	<i>catouallisesta</i>
48	kauheallinen	<i>cauhialisen</i>
49	kelvollinen	<i>keluolinen</i>
50	kiitollinen	<i>kijtolinen</i>
51	kirollinen	<i>Kiroliset</i>
52	kodollinen	<i>Codholiset</i>
53	kohtuullinen	<i>cohtulinen</i>
54	koirallinen	<i>Coiralinen</i>
55	kovasydämellinen	<i>Couasydhemelliset</i>
56	kristillinen	<i>Christilinen</i>
57	kristinuskollinen	<i>Christinvskoliset</i>
58	kuninkaallinen	<i>Kuningalinen</i>
59	kunniallinen	<i>cunnialinen</i>
60	kuolemallinen	<i>colemalisen</i>
61	kuolevallinen	<i>colewalinen</i>
62	kuu(n)taudillinen	<i>Cuuntaudhilliset</i>
63	kynällinen	<i>kynälliset</i>
64	laillinen	<i>laijliset</i>
65	lapsellinen	<i>Lapseliset</i>
66	laupiaallinen	<i>laupialisen</i>
67	levollinen	<i>leuolinen</i>
68	lihallinen	<i>lihalinen</i>
69	lohdullinen	<i>lohdulinen</i>
70	luonnollinen	<i>Loonolinen</i>

71	lustillinen	<i>lustilinen</i>
72	luvallinen	<i>luualinen</i>
73	lyhyllinen	<i>lyhyllisille</i>
74	lävillinen	<i>Läuilisen</i>
75	maailmallinen	<i>Mailmalinen</i>
76	maallinen	<i>Maalinen</i>
77	makiallinen	<i>machialinen</i>
78	mahdollinen	<i>madholinen</i>
79	merellinen	<i>Merelisten</i>
80	merkillinen	<i>merkilliste</i>
81	metsällinen	<i>Metzeliset</i>
82	miehuullinen	<i>miehulinen</i>
83	mielellinen	<i>mielelinen</i>
84	millinen	<i>millinen</i>
85	minullinen	<i>minuliset</i>
86	muodollinen	<i>modholinen</i>
87	murhallinen	<i>murhalisen</i>
88	murheellinen	<i>murhelinen</i>
89	myrkyllinen	<i>myrckylinen</i>
90	mädällinen	<i>meteliset</i>
91	noidallinen	<i>noijdhaliset</i>
92	nuhteellinen	<i>nuchtelinen</i>
93	nuoruudellinen	<i>Noorudhelliset</i>
94	näkyvällinen	<i>näkyueliset</i>
95	nä(k)yllinen	<i>näghyliset</i>
96	onnellinen	<i>onnelinen</i>
97	opettavallinen	<i>opettaualliset</i>
98	osallinen	<i>osalinen</i>
99	otollinen	<i>otolinen</i>
100	paavillinen	<i>Pauliset</i>
101	palkollinen	<i>Palcolinen</i>
102	papillinen	<i>Papilinen</i>
103	pelollinen	<i>pelgholinen</i>
104	perheellinen	<i>perehellisexi</i>
105	perillinen	<i>perilinen</i>
106	perkeleellinen	<i>Perkelelinen</i>
107	petollinen	<i>petoliste'</i>

108	pettävällinen	<i>petteuellisten</i>
109	pilkallinen	<i>pilcalisen</i>
110	pirullinen	<i>Piruliset</i>
111	profeetallinen	<i>Prophetalinen</i>
112	päivällinen	<i>peiueliselle</i>
113	raadollinen ~ radollinen	<i>Raadholisen, radholinen</i>
114	rakkaallinen	<i>rackalinen</i>
115	raudallinen	<i>raudhalisen</i>
116	rauhallinen	<i>rauhalinen</i>
117	riemullinen	<i>riemulinen</i>
118	riettaallinen	<i>retalisi</i>
119	riidallinen	<i>Ridholisten</i>
120	rikollinen	<i>Ricolisten</i>
121	ruumiillinen	<i>rumelinen</i>
122	sillinen	<i>sillinen</i>
123	sisällinen	<i>sisellinen</i>
124	sodallinen	<i>Sodhalisten</i>
125	suosiollinen	<i>szosiolline'</i>
126	surmallinen	<i>surmalisie</i>
127	surullinen	<i>surulisen</i>
128	sydämellinen	<i>sydhemelinen</i>
129	synnillinen	<i>synnilisest</i>
130	syyllinen	<i>syyliset</i>
130	säällinen	<i>sälisexi</i>
132	taikuullinen	<i>taijkulisten</i>
133	taivaallinen	<i>taiualinen</i>
134	talollinen	<i>talolisten</i>
135	tarpeellinen	<i>tarpelinen</i>
136	tavallinen	<i>taualiset</i>
137	terveellinen	<i>teruelisen</i>
138	todellinen	<i>Todheliset</i>
139	toimellinen	<i>toimelinen</i>
140	tosillinen	<i>tosilisen</i>
141	turhallinen	<i>turhalisen</i>
142	turvallinen	<i>turualinen</i>
143	tuskallinen	<i>Tuskaliset</i>
144	työllinen	<i>tölinen</i>

145	täydellinen	<i>teudhelinen</i>
146	ul(k)ollinen	<i>vlcoliset</i>
147	unellinen	<i>wneliset</i>
148	urhoollinen	<i>wrholinen</i>
149	uskollinen	<i>wscolinen</i>
150	vaarallinen	<i>waralinen</i>
151	vahingollinen	<i>wahingolinen</i>
152	vaimollinen	<i>Waimolisen</i>
153	vainollinen	<i>wainolisen</i>
154	vaivallinen	<i>waiualinen</i>
155	valheellinen	<i>walehelisten</i>
156	vastaanrikollinen	<i>wastanrickolistein</i>
157	vel(k)allinen ~ vel(v)ollinen	<i>welghalinen, welgoliset</i>
158	velhollinen	<i>Welholiset</i>
159	veljellinen	<i>welielinen</i>
160	verellinen	<i>werelisen</i>
161	verollinen	<i>Werolisexi</i>
162	viallinen	<i>wighaliset</i>
163	vieraallinen	<i>wieralisen</i>
164	vihallinen	<i>wihaliset</i>
165	vihollinen	<i>wiholinen</i>
166	voimallinen	<i>woimalinen</i>
167	väellinen	<i>wägelliset</i>
168	yhteellinen	<i>ychteliste</i>
169	yksimielellinen	<i>yximieleliset</i>
170	yksisarvillinen	<i>Yxisaruullisist</i>
171	ylellinen	<i>ylelisen</i>
172	ylenihmeellinen	<i>ylenihmelinen</i>
173	ynn-äänellinen	<i>YNENELISET</i>
174	ynnäperillinen	<i>ynneperilisen</i>
175	ystävällinen	<i>ysteueliset</i>
176	yöllinen	<i>öölisten</i>
177	äidillinen	<i>Eiteliset</i>
178	ämmällinen	<i>Ämmeliset</i>
179	äänellinen	<i>ENELISET</i>